

De knoet van Moskou

‘Zum Schluss meinen wir, dass die Internationale mehr wie bisher ihre Aufmerksamkeit dem Schutze der kleinen Sektionen verleihen sollte.’¹ Op het zesde wereldcongres van de Komintern in de zomer van 1928 stelde De Visser onomwonden dat Moskou meer aandacht moest besteden aan de kleinere partijen om te voorkomen dat deze politiek zouden ontsporen. Als voorbeeld noemde de CPH-voorzitter de Belgische sectie. Tijdige tussenkomst van de Komintern zou hier de schade hebben kunnen beperken. Ook de Nederlandse partij had meer sturing nodig, zo was uit zijn rede op te maken.

De Vissers suggestie was de goden verzoeken. Nog geen anderhalf jaar later greep de Komintern hardhandig in en verving zij het grootste deel van de top van de CPH. De betrokken partijleiders zouden vraagtekens hebben geplaatst bij de scherpere koers die op het wereldcongres was uitgezet. Daarnaast werd de deplorabele staat waarin de CPH verkeerde, tegen hen gebruikt. *Tribune*-hoofdredacteur Manuel, de door de Komintern zo gewaardeerde aanvoerder in de strijd tegen Wijnkoop in 1925, werd als een ‘rechtse liquidateur’ aan de kant gezet. Partijsecretaris Bergsma en het Amsterdamse gemeenteraadslid Seegers, die zich destijds in het partijconflict eveneens hadden onderscheiden, deelden zijn lot. De ironie wilde dat partijvoorzitter De Visser, een uitgesproken voorstander van meer Kominternbemoeyenis, in de ogen van Moskou lange tijd tot de twijfelgevallen behoorde. Evenals in 1925 koos hij eieren voor zijn geld en schaarde hij zich uiteindelijk achter Moskou.

Achtergrond van deze interventie vormde de radicalisering van de Komintern. In 1928 gaf de politieke barometer volgens het Kremlin zwaar weer aan: na de periode van stabilisatie van het kapitalisme zouden weer revolutionaire tijden aanbreken. Zoals inmiddels gebruikelijk bestond er een verband tussen de koersverlegging van de Komintern en de ontwikkelingen binnen de CPSU. Nadat Stalin en Boecharin samen de verenigde oppositie hadden bestreden, nam de partijsecretaris het zwaard op tegen zijn medestander. In 1929 volgde Boecharins definitieve uitshakeling.

Ook in de Komintern vestigde Stalin nu zijn absolute gezag. De wereldorganisatie, waarvan Boecharin na Zinovjev de facto de leider was geweest, werd van de ‘rechtse’ tegenstanders gezuiverd. Partijleiders die moeite hadden met de nieuwe lijn, of die bij de uitvoering ervan niet genoeg innerlijke overtuiging aan den dag legden, vlogen de laan uit. Zij werden vervangen door personen wier volstreekte loyaliteit aan Moskou voldoende was gebleken. Niet zelden putte de Komintern-top hiervoor uit de communistische jeugdorganisaties. De jongeren bleken doorgaans enthousiaster over de wending dan de gevestigde partijbazen. Al met al kwam er in

de Komintern zo een nieuw type partijleider naar voren. Niet alleen hadden zij een proletarische achtergrond, daarnaast waren zij ‘young, tough, unscrupulous and fiercely loyal to the Comintern, the Soviet Union and Stalin’.²

Stalin schakelt Boecharin en de ‘rechtse oppositie’ uit

Zoals reeds vermeld, had Stalin aan het begin van 1928 met de hulp van Boecharin schoon schip gemaakt in de CPSU. De verenigde oppositie was gebroken: haar leiders waren uit de partij gezet en naar afgelegen streken verbannen. De machtsstrijd in het Kremlin was hiermee echter niet beëindigd. Na dankbaar van de diensten van Boecharin gebruik te hebben gemaakt richtte Stalin zich vervolgens tegen zijn compagnon. De partijsecretaris beschuldigde de partijtheoreticus van ‘rechtse afwijkingen’ van de lijn van de CPSU.³

De nieuwe ronde in de strijd om de macht had mede te maken met grote binnenlandse problemen. In de herfst van 1927 raakten de voedselvoorraden in de steden op. In plaats van hun graan aan de staat te verkopen hielden veel boeren het vast, onder meer om hogere prijzen te bedingen. De oplossing die Stalin voorstond was verrassend genoeg grotendeels ontleend aan het program van de verenigde oppositie. De partijsecretaris wilde de koelakken hard aanpakken en een begin maken met de collectivisering van de landbouw. Ook moest het tempo van de industrialisatie worden opgevoerd. Boecharin was het met deze ‘linkse’ politiek van overhaasting en dwang geheel oneens. Hij bepleitte voortzetting van de Nieuwe Economische Politiek. Een florerende economie op het platteland zag hij als de basis voor succesvolle industrialisering. De confiscaties bij de graaninzamelingen deden hem denken aan het oorlogscommunisme van vlak na de Oktoberrevolutie, waarvan hij trouwens destijds een van de protagonisten was geweest.⁴

Het tweegevecht tussen de CPSU-secretaris en de leider van de Komintern zou ruim anderhalf jaar duren. Stalin opereerde zeer behoedzaam. Ook al had Boecharin niet de politieke statuur van Trotski, toch was zijn machtspositie behoorlijk sterk: hij was de alomtgewaardeerde partijtheoreticus, eerste man van de Komintern, hoofdredacteur van de *Pravda* en populair in de CPSU. Boecharin had bovendien invloedrijke bondgenoten in Tomski, die al vanaf 1919 de Sovjet-vakbonden leidde, en Rykov, in 1924 de opvolger van Lenin als voorzitter van de raad van volkscommissarissen. Alledrie zaten zij in het politburo.

De eerste tekenen van onmin tussen Stalin en Boecharin werden zichtbaar op het vijftiende congres van de CPSU, in december 1927. Niettemin bleef het conflict, in tegenstelling tot de grotendeels in de openbaarheid uitgevochten strijd tegen Trotski, lang binnenskamers. Achter de coulissen wist de partijsecretaris de drie dwarsliggers geleidelijk in de ‘rechtse’ hoek te manoeuvreren. Hij poogde Boecharin in diskrediet te brengen door hem als een verdediger van de koelakken, de rijke boeren, af te schilderen. In de zomer van 1928 slaagde Stalin erin een meerderheid in het politburo achter zich te krijgen.

In het defensief gedrongen zocht Boecharin begin 1929 toenadering tot Kamenev, die net weer als lid was toegelaten tot de partij. Van zijn plan een gemeenschappelijk blok tegen Stalin te vormen kwam niets terecht. Toen de ontmoeting bekend werd, riep het centraal comité Boecharin op het matje. Hij volhardde echter in zijn kritiek op het harde agrarische beleid en het gecentraliseerde partijregime. 'We are against the decisions of party leadership being taken by a single person', aldus Boecharin. Tomski en Rykov schaarden zich achter hem.⁵

Met deze stellingname deed het drietal zichzelf de das om. In april 1929 veroordeelde het centraal comité de 'rechtse afwijking'. Opvallend was dat niet van een 'fractie' werd gesproken, een term die wel werd gebruikt bij de trotskistische oppositie.⁶ Boecharin werd van zijn Komintern-functies ontheven en verloor ook zijn post als hoofdredacteur van de *Pravda*. Tomski, die eind 1928 al het voorzitterschap van de centrale raad van Sovjet-vakbonden was kwijtgeraakt, werd nu uit dit orgaan gezet.⁷ Het tweetal behield nog wel zijn plaats in het politburo. Rykov bleef aan als premier. Na het tiende plenum van de Exekutive in juli 1929 werden deze degradaties wereldkundig gemaakt. Er volgde nu een perscampagne tegen de 'rechtse opportunisten' en hun aanvoerder Boecharin. In november 1929 werd hij uit het politburo gezet. Tomski was hem voorafgegaan; Rykov volgde in december 1930, toen hij ook als premier plaats moest maken voor Stalins handlanger Vjatsjeslav Molotov. Het in ongenade gevallen drietal toonde in de *Pravda* publiekelijk berouw en beloofde te zullen strijden tegen de 'rechtse afwijking'.⁸

Aan het einde van de jaren twintig was de positie van Stalin vrijwel onaantastbaar geworden. Hij had alle mogelijke troonpretendenten uitgeschakeld: Trotski, Zinovjev, Kamenev en ten slotte Boecharin. Nu kwam ook de persoonsverheerlijking van de partijsecretaris op gang. Bij Stalins vijftigste verjaardag, in december 1929, zong Manoeïlski hem alle lof toe. Hij gaf tegelijk een – al dan niet waarheidsgetrouw – beeld van de directe bemoeienis van zijn chef met de Komintern. Stalins leiding had volgens de Oekraïner vele communistische partijen voor grote fouten behoed, want 'kein wichtigeres Dokument von grosser internationaler Bedeutung verliess die Komintern ohne aktivsten Anteil der Genossen Stalin an seiner Bearbeitung'.⁹

De Komintern radicaliseert

Parallel aan de koersverlegging van de CPSU draaide ook de Komintern meer naar links. In tegenstelling tot wat vaak wordt beweerd nam niet Stalin maar Boecharin zelf het initiatief.¹⁰ Op deze wending zouden het onheil in China, het echec met het Engels-Russische Eenheidscomité, de diplomatieke breuk met Groot-Brittannië en het gevoel dat een imperialistische aanval op de Sovjet-Unie dreigde, van invloed zijn geweest.

Al op de zevende Erweiterte Exekutive, aan het eind van 1926, meende Boecharin dat de revolutionaire windstilte voorbij was en dat er woeliger tijden in aantocht

waren. Een nieuwe epoche in de jaren na de Eerste Wereldoorlog brak volgens hem aan. In de eerste periode (1917–1923) verkeerde het kapitalisme in een diepe crisis en waren de revolutionaire verwachtingen hooggespannen. De tweede fase, die begon na de mislukte revolutiepoging in oktober 1923 in Duitsland, behelsde de ‘relatieve stabilisatie’ van het kapitalisme. Nu voorzag Boecharin een derde periode, gekenmerkt door de ‘rationalisatie van de arbeid’ en de zich verscherpende klas-sentegenstellingen (ook internationaal, tussen de imperialistische landen en de Sovjet-Unie). Mechanisatie en betere arbeidsmethoden leidden tot verhoging van de productiviteit. Tegelijk kwamen de winsten onder druk te staan, daalde het levenspeil van de arbeiders en groeide de werkloosheid, aldus de profetie van Boecharin. Van de oplopende sociale spanningen en de radicalisering van de massa’s zouden de communistische partijen profiteren.¹¹

Met deze nieuwe inzichten werd in 1927 de toon tegen de sociaal-democratie scherper. Boecharins adjudant Humbert-Droz (die zich tijdig van zijn vroegere patroon Zinovjev had losgemaakt) ijkte de leus ‘klasse tegen klasse’. De Franse en Britse secties kregen te verstaan dat zij zich bij de naderende parlementsverkiezingen tegen de socialisten moesten opstellen. Met de vroegere tactiek van het eenheidsfront ‘van bovenaf’ had dit alles weinig meer van doen. In Parijs en Londen was de partijleiding dan ook niet zomaar bereid deze nieuwe opdrachten uit te voeren.¹²

In 1928 werden deze radicale opvattingen officieel overgenomen door de Komintern en de RVI. De negende Erweiterte Exekutive bepaalde dat de secties zich harder tegen de ‘bankroete’ sociaal-democratie dienden af te zetten. Vooral de ‘fari-zeeërsrol’ van de exponenten van de linkervleugel werd gehekeld. Het plenum meende dat de communisten bij stakingen alles moesten doen om de leiding uit handen van de reformistische bonzen te houden. Verder schafte Boecharin officieel het eenheidsfront ‘van bovenaf’ af; samenwerking diende voortaan uitsluitend ‘van onderop’ te geschieden.

Deze ruk naar links van de Komintern zal RVI-leider Lozovski ongetwijfeld zijn bevallen. De voor het voortbestaan van zijn vakbondsinternationale zo bedreigende eenheidstactiek van Tomski verdween immers van tafel. Lozovski hielp energiek mee aan het onderbouwen van de nieuwe lijn. Op het vierde RVI-congres in maart 1928 verklaarde hij dat de sociaal-democratische ‘vakbonds-bureaucratieën’ met de ondernemers samenwerkten tegen de arbeiders en zich ontpopten tot organen van de kapitalistische staat. ‘Parallele’, zelfstandig-revolutionaire vakbonden behoorden in principe weer tot de mogelijkheden – nog geen jaar nadat het NAS met Moskou had gebroken omdat het zich meer op het NVV moest richten. De RVI zou er evenwel niet echt in slagen deze ‘rode’ bonden van de grond te krijgen.¹³

Boecharin verdwijnt van het Komintern-toneel

Op het zesde wereldcongres, dat van half juli tot begin september bijeen was, stel-

den de afgevaardigden eenstemmig het nieuwe program van de Komintern vast. De wending naar links was hiermee bezegeld.¹⁴ Met de nieuwe, grotendeels door Boecharin voorbereide uitgangspunten ging Stalin vervolgens aan de haal. Zij verschaften hem enerzijds een passende ideologische legitimatie voor zijn politiek van collectivisatie en snelle industrialisatie, en anderzijds munitie in zijn campagne tegen Boecharin. Stalin kon zijn gematigde gewezen associé als 'rechts' afschilderen en de strijd tegen hem ontketenen – niet alleen in de CPSU, maar ook in de Komintern.¹⁵

Op het congres bediende Stalin zich van diverse middelen om het gezag van zijn opponent te ondermijnen. Zo had de Russische delegatie het door Boecharin opgestelde program eerst goedgekeurd maar later 'linkse' aanscherpingen geëist, hetgeen voor de buitenwacht niet verborgen bleef. Boecharin werd gedwongen de zinsnede te accepteren dat de sociaal-democratie 'niet zelden een open fascistische rol speelde'. Van een gelijkstelling van beide stromingen wilde hij echter niets weten.¹⁶ Dergelijke openlijke desavoueringen deden afbreuk aan Boecharins positie. Zij maakten duidelijk dat hij niet meer het volle vertrouwen van de CPSU-top genoot. Bovendien verspreidden Stalins Duitse volgelingen Neumann en Thälmann in de wandelgangen het gerucht dat Boecharins dagen als leider van de Komintern waren geteld. Al dit geïntrigeer kwam de sfeer op het congres niet ten goede.¹⁷

Het wereldcongres eindigde in een zege voor Stalin. Op zijn aandringen werd zijn vertrouweling Molotov in het Politsekretariat opgenomen. Boecharin zag zich gedwongen te erkennen dat 'nach der Niederlage der trotzkistischen Opposition, die ein Block der Rechten und Ultralinken war, die Hauptgefahr zweifellos die rechte Gefahr ist'.¹⁸

De gevolgen van de nieuwe krachtsverhoudingen waren het eerst in de KPD zichtbaar. Het centraal comité van de Duitse sectie beschouwde voorzitter Thälmann als te 'links' en greep een interne partijaffaire aan om hem af te zetten. Stalin liet zich echter zijn Duitse paladijn niet ontnemen. Onder zijn druk zette de Komintern-leiding Thälmann weer in het zadel. Boecharin stond hierbij buiten spel. Ook moest hij lijdzaam toezien hoe Stalin de jacht op zijn aanhangers opende. In december 1928 hekelde de CPSU-secretaris op een zitting van het Präsidium de 'rechtsen' in de KPD. Met de vorming van een fractie hadden zij het nog bonter gemaakt dan hun geestverwanten in de CPSU. Het Präsidium koerste aan op het roeyement van Thalheimer en Brandler, die in de loop van 1928 met hulp van Boecharin uit hun ballingsoord Moskou naar Duitsland waren teruggekeerd en zich aan het hoofd van de rechtervleugel hadden gesteld. Nog voordat hun uitzetting een feit was, waren zij betrokken bij de oprichting van een nieuwe partij: *KPD-Opposition* (KPDO).¹⁹

Stalin zette verder enkele naaste medewerkers van Boecharin op dood spoor. Zo werd Humbert-Droz naar Zuid-Amerika gestuurd. Boecharin zelf kwam in de zomer van 1929 aan bod. Nadat de leiding van de CPSU hem had gewipt, bande het Präsidium hem uit het Politsekretariat. Het tiende plenum verwijderde Boecharin

uit al zijn Komintern-functies. Ruim tien jaar, vanaf de oprichting van de Derde Internationale, had hij deel uitgemaakt van het ЕККИ en de Komintern-leiding. Nu was zijn rol uitgespeeld. ‘Der Mann, der an der Spitze der Komintern im Prozess der “Linkswende” stand, wurde zum ideologischen Führer der “rechten Abweichung”’, aldus de Russische historicus Watlin. Boecharins heengaan was een mijlpaal in de ontwikkeling van de Komintern, zo stelde Carr. Met zijn vertrek werd de politiek van de Internationale onbuigzamer en conformistischer. ‘The changes, if not directly promoted by Stalin, matched the ruthless determination and narrow suspiciousness of his temperament.’²⁰

De zuivering van de Komintern

Al voor de formele val van Boecharin had Stalin in de Komintern de handen vrij. Via zijn handlangers Molotov, Manoeïlski, Pjatznitski, Kuusinen en Wilhelm Knorin controleerde hij de wereldorganisatie.²¹ Na het voorspel van de КРД openden zij in het voorjaar van 1929 het jachtseizoen in de Komintern. De ‘rechtse’ medestanders van Boecharin waren vogelvrij – dat wil zeggen iedereen die tegen de radicale koers was en weigerde Moskou hierin onvoorwaardelijk te volgen. Daarbij liepen ook degenen gevaar die niet ‘rechts’ waren, maar evenmin aan dit ostracisme wilden meewerken. Zij werden als ‘versöhnler’ (verzoeners) aangemerkt. Deze kwalificatie was in het Komintern-jargon als aanklacht bedoeld en zo vaag geformuleerd dat ieder wat aarzelend of weifelend partijlid ertoe kon worden gerekend.

In vele secties werden de bordjes verhangen. In het voorjaar van 1929 maakten enkele Tsjecho-Slowaakse partijleiders plaats voor de jonge, Stalin-getrouwe Klement Gottwald. Smeral en Kreibich konden juist op tijd hun posities redden door Boecharin te laten vallen. In juni nam de door Moskou gesteunde minderheid onder leiding van de dociele Julian Lenski in de Poolse sectie de macht over. Stalin zette daarvoor zelfs de ГРОЕ in. Hij bemoeide zich ook eigenhandig met de Amerikaanse communisten. Jay Lovestone en de Hongaar Pepper, die met een meerderheid achter zich de Amerikaanse sectie aanvoerden, vonden dat in tegenstelling tot de voorspellingen van Moskou de klassenstrijd zich in de Verenigde Staten niet verscherpte. Ook weigerden zij Boecharin te veroordelen. Stalin ontbood hen naar Moskou en gaf in een donderpreek te kennen lak te hebben aan partijmeerderheden. ‘Jetzt haben Sie noch die formale Mehrheit. Morgen jedoch wird es keine Mehrheit mehr geben, und Sie werden – sollten Sie versuchen, einen Kampf gegen die Beschlüsse des Präsidiums des Exekutivkomitees der Komintern zu führen – völlig isoliert sein.’ Toen Lovestone niet toegaf drukte Stalin door. De Amerikaanse partijleider verloor het grootste deel van zijn aanhang en werd samen met Pepper geroyeerd. Na een tussenpauze werd Earl Browder in 1930 partijsecretaris.²²

West-Europäisches Büro (WEB)

De Tsjecho-Slowaakse, Poolse en Amerikaanse voorbeelden golden in de eerste

helft van 1929 als een waarschuwing voor de leiding van de andere secties dat er met Moskou niet te marchanderen viel. De nieuwe lijn moest onvoorwaardelijk worden aanvaard – zo niet, dan zocht de Komintern naar andere partijbestuurders die wél bereid waren de directieven zonder mitsen en maren door te voeren. Daarbij kon Moskou gebruikmaken van het *West-Europäische Büro* (WEB) in Berlijn. Onder het mom de verbindingen met de partijen in West-Europa te verbeteren, maar in werkelijkheid om de secties in het gareel te houden, had het Politsekretariat in maart 1927 besloten in de Duitse hoofdstad een filiaal van de Komintern te openen. Het illegaal opererende bureau stond eerst onder toezicht van Manoëlski. Vanaf het voorjaar van 1929 gaf de Bulgaar Georgi Dimitrov, die in 1935 secretaris-generaal van de Komintern zou worden, er onder de naam Helmuth leiding aan. Secretaris was de vroegere КЖИ-secretaris, de Zwitser Gyptner.²³

De bevoegdheden van het WEB waren niet gering. Het kon in eigen naam de secties directieven geven, partijvertegenwoordigers naar Berlijn ontbieden, of instructeurs zenden naar vergaderingen van de partijtop of naar congressen. Vertegenwoordigers die Moskou naar de West-Europese secties stuurde, hadden zich eerst bij het Berlijnse bureau te melden. Daarnaast diende het WEB de Komintern-top regelmatig over de toestand in de verschillende partijen te informeren.²⁴

De activiteiten van het WEB hadden weliswaar plaats op aanwijzing van het Politsekretariat in Moskou, maar in dringende gevallen had men in Berlijn volmacht zélf besluiten te nemen. Het WEB fungeerde zo in feite als een vooruitgeschoven controle-instantie in West-Europa van de Komintern-leiding in Moskou. ‘Das Büro ... förderte den erfolgreichen Kampf gegen rechtsopportunistische und versöhnlerische Auffassungen und half bei der Entfernung von Spaltern aus der kommunistischen Bewegung’, aldus de officiële Sovjet-geschiedschrijving.²⁵

De CPH kreeg voor het eerst in het voorjaar van 1928 met het WEB te maken. Woog voerde in april eerst overleg in Berlijn voordat hij naar Nederland afreisde om het partijcongres bij te wonen. In 1929 zou het WEB zich in opdracht van Moskou zeer intensief met de CPH gaan bemoeien – meer dan De Visser lief was.

De CPH reageert lauw op de nieuwe koers

Al in het najaar van 1927 stelde de Komintern de secties officieel op de hoogte van de veranderde zienswijze.²⁶ De CPH deed vervolgens weinig om haar achterban achter de nieuwe politiek te krijgen, misschien ook wel omdat er in Nederland vooralsnog weinig te bespeuren was van een radicalisering van de arbeidersklasse. Hoewel de vakbonden over 1927 een – weliswaar zeer geringe – ledenwinst boekten, werd er veel minder gestaakt dan in voorgaande jaren. Economisch ging het Nederland in die tijd redelijk voorspoedig. De kosten van levensonderhoud stegen licht, maar de werkloosheid zakte enigszins.²⁷

Het was dan ook geen wonder dat *de Tribune* vooral beschouwingen wijdde aan de situatie in Frankrijk, Engeland en Duitsland. In deze landen zou de arbeiders-

klasse naar 'links' zijn opgeschoven en de invloed van de communistische zusterpartijen zou zijn gegroeid.²⁸ Pas later verschenen er artikelen die naar aanwijzingen zochten voor een op handen zijnde radicalisering in Nederland.²⁹ De CPH begon intussen wel haar messen te scherpen voor de aanval op de sociaal-democratie. Manuel, die weinig van de SDAP moest hebben, nam hier het voortouw: hij noemde haar 'volkomen verburgerlijkt en uiterst-rechts'. De 'huichelachtige' reformistische leiders werden als lakeien van de bourgeoisie afgeschilderd, die er alles aan zouden doen om de arbeiders van de klassenstrijd af te houden.³⁰

Niettemin reageerde de CPH in het algemeen tamelijk lauw op de nieuwe, 'linkse' politiek. De partijleiding achtte deze minder van toepassing op Nederland, ofschoon zij zich er niet openlijk tegen verzette. Op de Erweiterte Exekutive in februari 1928 maakte de CPH-afgevaardigde Van Munster deel uit van de vakbondscommissie, waarin Humbert-Droz uitgebreid de nieuwe tactiek uiteenzette. De 'totale verandering' die de Zwitser bepleitte, ontlokte bij hem geen enkele tegenspraak. Thuisgekomen zette Van Munster nauwgezet en kritiekloos de besluiten van het plenum uiteen.³¹

Het CPH-congres schaarde zich vrijwel zonder dissonanten achter Moskou. De Visser en Manuel verdedigden voluit de internationale 'links-zwenking'. Net zoals elders zou in Nederland de bourgeoisie de uitbuiting van de arbeidersklasse opvoeren, met de steun van de top van het NVV. Over de vooruitzichten in eigen land was de CPH-leiding gereserveerder. De aangenomen resolutie ging niet verder dan de constatering van 'een zekere opleving' in de arbeidersbeweging, hetgeen tot uitdrukking zou komen in 'een zekere neiging tot het aannemen van een meer revolutionaire politiek'.³² Deze voorzichtigheid alarmeerde Moskou echter geenszins. Petrovski, de leider van het Anglo-Amerikanische Länderssekretariat, deelde het Politsekretariat mee dat de door de CPH opgestuurde ontwerp-resoluties geheel in de geest van het negende plenum waren. Woog, die de Komintern in Amsterdam op het congres vertegenwoordigde, had evenmin bezwaar gemaakt.³³

De CPH op het zesde wereldcongres

Officieel mocht de CPH-leiding de nieuwe koers dan hebben overgenomen, in de praktijk leek zij er niet goed raad mee te weten. Dit bleek ook bij de behandeling van het ontwerp-program van de Komintern in *de Tribune*, aan de vooravond van het zesde wereldcongres. Met een grote boog liep Manuel om het door Moskou gelegde verband tussen fascisme en sociaal-democratie heen. Ook De Leeuw ging hieraan stilzwijgend voorbij, alhoewel hij de positie van de sociaal-democratie in het ontwerp besprak. Hij stemde daarentegen wel nadrukkelijk in met de opvatting dat de sociaal-democratische linkervleugel de gevaarlijkste vijand was van het communisme omdat die op geraffineerde wijze de arbeiders bedroeg – en dat terwijl twee maanden eerder het CPH-congres nog had verklaard dat de versterking van die linkervleugel noodzakelijk was.³⁴

Samen met De Visser, Seegers en Van Lakerveld vertegenwoordigde De Leeuw de CPH op het Komintern-congres in Moskou.³⁵ Zij stelden zich keurig in het gelid op. ‘Genossen, die holländische Delegation ist im grossen und ganzen mit der politischen Grundlinie des Referates des Gen. Bucharin vollkommen einverstanden’, zo verklaarde De Visser in de plenaire vergadering nadat de Komintern-leider het woord had gevoerd.³⁶ De Leeuw week in de programcommissie evenmin een duimbreed van de nieuwe politieke lijn af. Opvallend was wel dat hij op het congres voor de voortzetting van de samenwerking met de linkse sociaal-democraten in de Liga pleitte.³⁷ Toch was De Leeuw minder overtuigd dan hij voor de buitenwacht deed voorkomen. Volgens Van Reesema had de partij-ideoloog tijdens het wereldcongres weifelingen getoond. Na enkele indringende gesprekken had De Leeuw het rechte spoor gevonden.³⁸ Overigens had het congres nog een onaangenaam staartje voor Van Reesema zelf. Hij had een verslag opgesteld over de prestaties van de CPH in de afgelopen tijd. Volgens de Nederlandse congresdelegatie klopte daar geen spaan van. Bergsma liet Moskou namens de partijleiding weten dat Van Reesema ‘nicht der geeignete Mann ist fuer die Berichterstattung, weil er nicht das Vertrauen hat unsrer Partei’. Het verzoek om hem niet meer te betrekken bij zaken die de CPH betroffen, werd afgewezen.³⁹

Op het congres werd pijnlijk duidelijk dat de CPH binnen de Komintern aan het einde van de jaren twintig weinig voorstelde. De Visser was bij de opening nog wel in het puur ceremoniële congrespresidium gekozen, samen met Boecharin, Stalin en bijna dertig andere communistische leiders. De Nederlandse delegatie had hem ook voorgesteld als lid van het ЕККИ. Hiervoor werd de CPH-voorzitter echter een maatje te klein bevonden, en dat terwijl dit orgaan maar liefst 59 leden telde. De Visser kwam niet verder dan het kandidaat-lidmaatschap en moest met lede ogen toezien dat bijvoorbeeld Jacquemotte, afgevaardigde van de kleinere Belgische sectie, wél tot volwaardig lid werd gekozen. Ook de PKI was met Moeso direct in het ЕККИ vertegenwoordigd.⁴⁰

Het congres, dat een keerpunt in de geschiedenis van de Komintern vormde, had geen directe, tastbare uitwerking op de CPH. *De Tribune*, die wel uitgebreid de zittingen had verslagen, ging maar mondjesmaat in op de betekenis van de bijeenkomst. De besluiten werden niet gepubliceerd, omdat de redactie meende dat de arbeiders deze lappen tekst toch niet zouden lezen.⁴¹ De delegatieleden trokken wel na hun terugkeer het land door om de leden het belang van het congres uit te leggen. Afgaande op rapporten van de CID toonde de achterban zich echter tamelijk onverschillig: zo was er op de vergaderingen in Amsterdam ‘van critiek of enthousiasme geen sprake’.⁴²

Het partijbestuur zelf deed er lang het zwijgen toe. Pas in december onderschreef het formeel de congresbesluiten en verklaarde het zich ‘zonder enig voorbehoud bereid, ze ook hier te lande te helpen doorvoeren’. Toch leek de CPH-top nog steeds niet volledig doordrongen van de toepasbaarheid van de nieuwe Mos-

kouse visie op Nederland, want opnieuw ontbraken concrete bewijzen die de these van de radicalisering in eigen land moesten staven. De leiding schreef voor het voorjaar van 1929 een conferentie uit, waar over de uitkomsten van het zesde wereldcongres zou worden gediscussieerd – negen maanden na dato.⁴³

‘Rechts gevaar’ in de CPH

De reserves die er in de boezem van de CPH-leiding waren ten aanzien van de economische analyse van Moskou, werden in de voorbereiding van de partijconferentie beter zichtbaar. Sommigen meenden dat het met de verscherpte sociale tegenstellingen in het gezapige Nederland niet zo’n vaart liep als de Komintern stelde. Deze bedenkingen kwamen duidelijk tot uiting in de vakbondsresolutie, die was opgesteld door Manuel, Van Wijngaarden en Postma. Deze laatste was de leider van de organisatiecommissie en bediende zich van de schuilnaam J.A. Gerritsen. Hij was lid van het nvv en actief geweest in *Eenheid*.⁴⁴

Anderen in de partijleiding kwamen tegen deze terughoudendheid in het geweer. Partijsecretaris Bergsma vond dat de resolutie moest aantonen dat de radicalisering zich ook in Nederland voordeed. Volgens Manuel en zijn medestanders was dat nu net het probleem. Zij wezen erop ‘dat wy het wel met het standpunt van Komintern en Profintern eens zyn, maar dat hoe goed het voor ons ook wezen zou, wy in Holland de dingen die Bergsma bedoelt niet hebben’. In dezelfde geest schreef *de Tribune*: alhoewel er in Nederland op grote schaal zou worden ‘gerationaliseerd’, was het hier nog niet tot grote stakingen en uitsluitingen gekomen ‘zooals in de naburige landen’. De gevolgen waren tot nu toe slechts beperkt gebleven tot een ‘konstante werkloosheid’.⁴⁵

Deze laatste vaststelling was correct: de werkloosheid was de laatste jaren redelijk stabiel, en in 1928 zelfs licht afgenomen. Het aantal geregistreerde arbeidsgeschillen zakte in dat jaar eveneens, hoewel het aantal stakingsdagen aanzienlijk was toegenomen. De kosten van levensonderhoud waren wat gedaald.⁴⁶ Deze kenmerken van de Nederlandse economie lieten zich niet zomaar in het Komintern-sjabloon voegen. Met een dergelijke, op feiten gebaseerde benadering had Moskou echter weinig op. De op het wereldcongres vastgestelde visie op de *Werdegang* van het kapitalisme was bindend, en deze canon gold dus ook voor Nederland.

Het WEB in Berlijn kreeg er lucht van dat de CPH niet geheel in de pas liep toen in maart 1929 zijn secretaris Gyptner ter voorbereiding van de partijconferentie naar Amsterdam kwam. De Zwitser bezocht Nederland niet voor het eerst: zoals al vermeld was hij in 1926 als secretaris van de KJI bij de CJB geweest. Hij woonde toen ook het partijcongres bij waarop het driemanschap werd geroyeerd. In augustus 1928 was Gyptner in Ommen aanwezig op het ‘Internationale vredescongres voor jongeren’.⁴⁷

Gyptner – die zich ditmaal Alarich noemde – nam deel aan de zitting van het partijbestuur waar de stukken voor de conferentie werden behandeld. Hij was ont-

daan over wat de CPH ervan terechtgebracht had. 'Die Resolutionen sind mir das traurigste, was ich an Resolutionen je gesehen habe', aldus de WEB-secretaris in zijn rapport. De meest fundamentele elementen ontbraken, zoals 'Charakteristik der 3. Periode für Holland, taktische Linie des Weltkongresses, rechts Gefahr als Hauptgefahr'. Voor deze tekortkomingen hield Gyptner vooral Manuel verantwoordelijk.⁴⁸

De gewraakte documenten werden door Berlijn naar het Mitteleuropäische Ländersekretariat (MELS) in Moskou doorgestuurd. Hier belandden ze op het bureau van Van Reesema. De Nederlander, die net in aanvaring was gekomen met de partijleiding, vond ze eveneens onder de maat. Op zijn voorstel zond het Politsekretariat opnieuw een vertegenwoordiger van het WEB naar Amsterdam, met als taak 'die völlig ungenügenden Entwurfsresolutionen ... in dem Sinne abzuändern, dass die Beschlüsse des VI. Weltkongresses für Holland konkretisiert und dementsprechende politische Losungen aufgestellt werden'. De CPH kreeg verder de opdracht te beginnen met de 'ideologischer und organisatorischer Kampf gegen die rechten Abweichungen'.⁴⁹

Ditmaal stuurde het WEB Wilhelm Florin, lid van de Duitse Rijksdag en van het centraal comité van de KPD en vertrouweling van Thälmann, naar de CPH.⁵⁰ Evenals Gyptner schrok hij van het politieke niveau van de Nederlandse sectie. De Duitser legde meteen de vinger op de zere plek: er dreigde in de CPH een 'rechts gevaar', in de vorm van onderschatting van de rationalisatie en de radicalisering. Kennelijk had Florin Manuel onder druk gezet, want die stelde in zijn toespraak tot de conferentie dat de radicaliseringsverschijnselen zich ook in Nederland voordeden. Manuel volstond echter met de mededeling dat er het afgelopen jaar 187 stakingen hadden plaatsgevonden. 'Ook hier dus een druk der kapitalisten en een opleving van het verzet der arbeiders daartegen'.⁵¹

De vermaningen van Gyptner en Florin hadden weinig effect op Manuel, Van Wijngaarden en Postma. Het ongelovige drietal wilde wel aanvaarden dat er in Nederland sprake was van rationalisatie, maar het meende dat de consequenties hier niet zo groot waren als in bijvoorbeeld Duitsland. Overigens hield ook De Leeuw nog min of meer aan dit standpunt vast. Binnenskamers toonde partijvoorzitter De Visser eveneens aarzelingen. Op een bijeenkomst van het partijbestuur riep hij op tot voorzichtigheid. De CPH moest met bewijzen komen wanneer zij de SDAP-bonzen voor de arbeiders als verraders wilde ontmaskeren, en bij stakingen moest de partij niet te hard van stapel lopen. 'Mit grossen Worten kann man die neue Politik nicht durchführen.' Bij de aanwezige RVI-vertegenwoordiger kreeg De Visser echter nul op het rekest. 'Die neue Taktik hat allgemeine Bedeutung', zo draaide die zijn lesje af. De ontwikkeling in de 'derde periode' was in alle kapitalistische landen identiek; hooguit konden er graduele verschillen bestaan. De CPH diende daarom al haar krachten te richten op het vakbondswerk en de economische strijd, 'denn die grosse Konflikte werden auch in Holland bald kommen'.⁵²

‘Organisatorische passiviteit’ en ‘parlementarisme’

In het voorjaar van 1929 begonnen de vertegenwoordigers van de Komintern te wijzen op het ‘rechtse gevaar’ in de CPH. Reden was de weerstand die zij binnen de partijleiding signaleerden ten aanzien van de toepasbaarheid van het concept van de ‘derde periode’ op Nederland. Dit was echter niet de enige factor. Ook de grote organisatorische gebreken van de CPH en haar parlementaire gerichtheid beschouwden zij als symptoom van de ‘rechtse’ dreiging. Hierbij wees hun vinger beschuldigend in de richting van secretaris Bergsma en voorzitter De Visser.

In de partijleiding bestond veel onvrede over het functioneren van Bergsma, de enige betaalde kracht van de CPH naast twee redacteuren van *de Tribune*. De overwegend jongere, meer intellectueel ingestelde garde bestaande uit De Leeuw, Beuzemaker, Van Lakerveld, Van Munster en Goulooze hield hem vanwege zijn vermeende gebrek aan initiatief verantwoordelijk voor de slechte situatie waarin de partijorganisatie verkeerde. De bolsjewisatie was een fiasco geworden en de partij was nauwelijks geworteld in de grote industriële bedrijven. Bergsma werd in bescherming genomen door Seegers en Manuel. De voormalige oppositieleider in de strijd tegen het driemanschap stelde Gyptner hiermee teleur. ‘Dieser ehemals gut ultra linke Manuel scheint sich zum anderen Seite hinüberzuentwickeln und nimmt eine bremsende Haltung ein,’ constateerde hij.⁵³

Ook De Visser kwam onder vuur te liggen. Het district-Zuid-Holland diende op de partijconferentie een motie in die op de gevaren van ‘rechtse afwijkingen’ wees. De partijleiding zou te veel waarde hechten aan De Vissers optreden in de Tweede Kamer en het vakbondswerk verzaken. Ook Goulooze uitte als secretaris van de CJB flinke kritiek. Namens het partijbestuur ontraadde De Visser aanvaarding van de motie, ‘omdat zij een onverdiende smet op de partij zou werpen’. Er waren natuurlijk fouten gemaakt, ‘maar men kan deze niet aanduiden als rechtsche afwijkingen’. Volgens De Visser had het partijbestuur de ‘rechtse gevaren’ weten te weerstaan.⁵⁴

Zuid-Holland vond echter een bondgenoot in Florin. De WEB-vertegenwoordiger meende ook dat het zwaartepunt in het partijwerk ten onrechte in het parlement lag, in plaats van bij de economische strijd en de bolsjewisatie. De Visser zou het nut van de Tweede Kamer voor de situatie van de arbeiders overschatten; hij was ‘zu sterk Berufsparlamentarier’. In de derde periode was het parlement niet meer dan een tribune voor agitatie. Onder Florins druk moest De Visser later het boetekleed aantrekken.⁵⁵

Om te voorkomen dat De Visser in zijn oude fouten zou vervallen diende hij volgens Florin meer bij het partijwerk betrokken te worden. Er moest een collectief secretariaat worden gevormd, waaraan hij leiding moest geven. De partijvoorzitter sribbelde tegen, maar uiteindelijk kreeg de Duitser zijn zin. Samen met Seegers, Van Wijngaarden en partijsecretaris Bergsma ging De Visser het secretariaat vormen.⁵⁶

De gedelegeerden op de partijconferentie spraken uit dat de besluiten van het zesde wereldcongres in Nederland ‘ten volle’ van toepassing waren. Verder meen-

den zij dat de CPH erin was geslaagd de ‘rechtse gevaren’ weerstand te bieden. ‘De politiek van de partij was totnogtoe in hoofdtrekken juist’, aldus de aangenomen resolutie. ‘Niettemin blijft het gevaar voor rechtse afwijkingen in dezen tijd voor de partij het hoofdgevaar.’ Het beste antidotum was ‘voortdurende zakelijke zelfcritiek’ en een ‘energieke bolsjewisering van de partij’. De partijleiding kon opgelucht ademen. De resolutie was weliswaar onder druk van Florin aangescherpt, maar de politieke schade was beperkt gebleven. Het incriminerende etiket ‘rechts’ kreeg de CPH niet opgedrukt.⁵⁷

Komintern-vertegenwoordiger Bamatter

In Moskou was Van Reesema niet helemaal tevreden met deze afloop. Nadat hij de verslagen van Florin en Struik had gelezen, bespeurde hij in de CPH ‘Ansätze zu einer Rechtskrise’. De Komintern moest de partijleiding een handje helpen de problemen te overwinnen, vooral nu de Tweede-Kamerverkiezingen voor de deur stonden.⁵⁸ Het WEB stuurde vervolgens Sigi Bamatter naar Amsterdam, met de opdracht de CPH bij de verkiezingscampagne te assisteren. Binnen de Komintern stond hij bekend als Silvio, in de CPH liet hij zich Moritz noemen. Bamatter (1892–1966) was uit Zwitserland afkomstig. In de eerste helft van de jaren twintig was hij verbonden aan de KPI. Uit deze tijd kende hij Van Lakerveld, bij wie hij nu logeerde.⁵⁹ Later werkte Bamatter in het centrale Komintern-apparaat. Als lid van het Britische Länderssekretariat had hij met Van Reesema te maken. Al met al had Bamatter de nodige kennis van de CPH opgedaan. Evenals Hammer vóór hem zou hij – met tussenpozen – langere tijd in Nederland werkzaam zijn. Zijn stijl was echter anders dan die van zijn voorganger en paste meer bij de geest van de Komintern aan het einde van de jaren twintig: niet bemiddelend zoals Hammer, maar confronterend, polariserend en dirigerend.

Van de CPH had Bamatter geen hoge pet op, zo bleek nadat hij een paar weken had rondgekeken. Scepticisme, opportunisme, pessimisme, lethargie – de instelling van de dagelijkse leiding was hem een gruwel. Het was dan ook niet vreemd dat de Komintern-vertegenwoordiger het goed kon vinden met degenen in de partijtop die zowel trouw aan Moskou waren als kritiek hadden op de organisatie: Beuzemaker, De Leeuw, Van Lakerveld en Van Munster.

Vorbereiding Tweede-Kamerverkiezingen onder regie van Moskou

Ruim voor de komst van Bamatter was de Komintern zich al gaan bezighouden met de voorbereidingen van de CPH op de Tweede-Kamerverkiezingen van 3 juli. In het voorjaar van 1928 keurde het Anglo-Amerikanische Länderssekretariat het voorstel van de Nederlandse sectie goed om Darsono op plaats 2 achter De Visser te kandideren. De CPH-leiding hoopte zo Sneevliet de wind uit de zeilen te nemen. De NAS-voorzitter had namelijk eerder aangekondigd met een ‘bruine lijst’ aan de verkiezingen te zullen deelnemen om Indonesiërs in het parlement te krijgen.⁶⁰

Het plan de campagne van de CPH sprak De Visser tijdens het zesde wereldcongres in Moskou door met het AALS en de Budgetkommission.⁶¹ Het verkiezingsprogramma was op de partijconferentie in het voorjaar van 1929 in het bijzijn van Florin vastgesteld en daarna naar Moskou gestuurd. Van Reesema ontdekte dat er een essentieel onderdeel ontbrak: de eis van een ‘arbeiders- en boerenregering’. Op zijn voorstel gaf het Politsekretariat de CPH opdracht een vijftal politieke leuzen in de verkiezingscampagne centraal te stellen, waaronder ‘klasse tegen klasse’. Moskou wenste ook dat de CPH het punt opnam van de onteigening van het land ten gunste van de arme boeren en landarbeiders. De partij liet dit echter op eigen gezag vallen, omdat het programma ook niet opkwam voor de nationalisatie van de bedrijven.⁶²

Ondanks de grondige controle van het verkiezingsprogramma door Florin en Van Reesema was er toch nog een fout in blijven staan. Bamatter ontdekte dat de CPH ‘afschaffing van het bestaande militaire stelsel’ verlangde. Hij meende dat dit verdacht veel leek op het ontwapeningsstandpunt van de SDAP, en lichtte Berlijn in. Het WEB tikte de Nederlandse sectie direct op de vingers. Met deze leus had de partij zich ‘nicht klar abgegrenzt von den pazifistischen und sozialdemokratischen Schwindlern’. Dat de partij ook de bewapening van de arbeiders eiste, had Bamatter niet doorgegeven. Verontwaardigd bracht Bergsma deze omissie onder de aandacht van het WEB. De formulering mocht misschien wat gebrekkig zijn geweest, maar van pacifisme was geen sprake.⁶³

Verkiezingsuitslag

In de verkiezingscampagne had de CPH het moeilijk. Aan de ene kant voerde zij strijd tegen de SDAP – de sociaal-democraten werden overeenkomstig de aanwijzingen van Moskou afgeschilderd als waterdragers van de reactie. Aan de andere kant had de CPH te maken met de RSP van Sneevliet en de CPH-CC van Wijnkoop, de ‘renegaten’ en ‘saboteurs’ van de revolutionaire arbeidersbeweging.⁶⁴ Wijnkoop had zijn zinnen gezet op een *comeback* in de Tweede Kamer. Hij rekende erop dat wanneer hij opnieuw in het parlement zitting had genomen, de Komintern hem weer zou zien staan.⁶⁵ De CPH wilde dit natuurlijk ten koste van alles voorkomen. Bamatter vroeg het WEB ervoor te zorgen dat Moskou de Wijnkoop-groep vóór de verkiezingen scherp terechtwees. Toen dit niet gebeurde, plaatste de CPH in een peperdure advertentie in een grote landelijke krant een gefingeerd telegram van het EKKI, waarin werd herhaald dat Wijnkoop niet tot de Komintern behoorde.⁶⁶

De uitslag kwam voor de CPH als een grote teleurstelling. Alleen De Visser werd verkozen, terwijl de partij erop had gerekend dat Darsono ook afgevaardigd zou worden. In plaats daarvan kwam Wijnkoop terug in de Kamer. ‘Daarmee zag de communistische vertegenwoordiging in de Tweede Kamer er precies zo uit, als men in 1925 onder geen beding had willen aanvaarden’, zo merkte Koejemans fijntjes op.⁶⁷ Wijnkoop kreeg de felicitaties van Van Ravesteyn. Volgens hem had zijn vriend de Komintern een lesje gegeven, ‘het eerste voor zoover ik weet in heel Europa’.⁶⁸ De

CPH was met 1,2% net iets groter dan haar grootste concurrent, de CPH-CC (0,8%). Als een geluk bij een ongeluk was Sneevliet niet gekozen. Zoals al vermeld haalde zijn RSP 0,6%. In de partijleiding liepen de meningen over de uitslag uiteen. Van Lakerveld en Van Munster waren ontevreden; Bergsma, Seegers, Manuel en De Leeuw vonden dat het nog wel meeviel.⁶⁹ De laatste reactie schoot Bamatter in het verkeerde keelgat. Volgens hem was de CPH niet in staat geweest Wijnkoop en Sneevliet als vijanden te ‘ontmaskeren’.⁷⁰

Het tiende plenum

Op de dag dat in Nederland de verkiezingen plaatsvonden, werd in Moskou het tiende plenum van de Exekutive geopend. Eigenlijk had De Visser er als kandidaat-lid van het EKKI naartoe moeten, maar hij kon als lijsttrekker in de verkiezings-campagne niet gemist worden.⁷¹ Het plenum scherpte in een aantal opzichten de eerder uitgezette lijnen aan. Volgens Moskou nam de dreiging van een imperialistische oorlog tegen de Sovjet-Unie steeds ernstiger vormen aan. De bourgeoisie zou bij de voorbereidingen van de veldtocht assistentie krijgen van de sociaal-democratie. Deze stroming was geheel vergroeid geraakt met de burgerlijke staat, zo verklaarde Kuusinen. De ideologische transsubstantiatie waar Boecharin zich tegen had verzet, werd als voltooid beschouwd: sociaal-democratie was in de ogen van Moskou voortaan synoniem met sociaal-fascisme. De reformisten dienden bij arbeidsconflicten buitenspel te worden gezet; de communisten moesten zelf onafhankelijke stakingsleidingen vormen.⁷²

De bijeenkomst in de zomer van 1929 vormde een cruciaal moment in de stalinisatie van de Komintern. ‘From then on, no public criticism of the “Stalin line” was to be tolerated’, aldus de Britse historici McDermott en Agnew: met de interne partijdemocratie van de secties was het definitief gedaan.⁷³ Moskou voerde de campagne tegen de ‘rechtsen’ en ‘opportunisten’ in de Komintern verder op. De strijd was nog niet gestreden met de uitschakeling van de leiders in de Duitse, Amerikaanse, Tsjecho-Slowaakse en Poolse secties. Er waren nog meer partijen waar de zuivering zich niet op de vereiste wijze voltrokken had, zo klonk het onheilspellend in de rede van Molotov. ‘Unser Parol ist: Vollständige Vernichtung der Rechten, vollständige Vernichtung des Opportunismus.’⁷⁴ Voor hen die de radicalisering van de arbeidersklasse afwezen en geloofden dat het kapitalisme wel stand zou houden, was geen plaats in de Komintern. Ook de ‘verzoeners’ zei Molotov de wacht aan: zij moesten zich onherroepelijk van de ‘rechtse stroming’ losmaken.

Na het plenum volgden nieuwe zuiveringen. In de Britse sectie werd tegen het einde van 1929 partijsecretaris Inkipin aan de kant geschoven. In zijn plaats trad Harry Pollitt aan. Bij deze aflissing speelde William Rust, aanvoerder van de Young Communist League, die het vertrouwen van Moskou genoot, een prominente rol. Hij werd tot hoofdredacteur van het partijorgaan benoemd. In de wisseling van de wacht in de PCF was ook een hoofdrol weggelegd voor de leider van de communis-

tische jeugdbond, Henri Barbé. Met Maurice Thorez was hij een van de voorvechters van de radicale koers. Partijsecretaris Sépard weifelde aanvankelijk, maar nam het nieuwe geloof toch aan. Nadat hij eerder al een stap terug moest doen, wees Moskou in de zomer van 1930 Thorez als zijn opvolger aan.⁷⁵

De bezem werd niet alleen door de grotere en belangrijkste secties van de Komintern gehaald, ook de kleinere kwamen – doorgaans wat later – aan de beurt. In de herfst van 1929 zette Moskou de obstinate Zweedse partijleiders Karl Kilbom en Nils Flyg af. Het gevolg was dat de sectie in twee delen uiteenviel. De Zwitserse partij kwam in het voorjaar van 1930 aan de beurt. Na het wereldcongres had zij geklaagd over de ‘pogromstemming’ in de Komintern. In het voorjaar van 1930 hielp een EKKI-delegatie een nieuwe partijleiding in het zadel, waarvan de Komintern-instructeur Bamatter deel uitmaakte.⁷⁶

Seegers als Saulus

Deze interventies lagen alle nog in het verschiep toen Seegers in de plaats van De Visser het plenum bijwoonde.⁷⁷ Toch zal hem in Moskou de ernst van de situatie snel duidelijk zijn geworden. De gematigde opvattingen van de partijleiding in Nederland verschilden immers aanzienlijk van de standpunten van de Komintern, en hij had Molotov al vele registers horen opentrekken tegen degenen die Moskou niet onvoorwaardelijk op de nieuwe weg volgden.

Nog voordat Molotov aan het woord was geweest, sprak Seegers het plenum toe. Hij zette uiteen dat in tegenstelling tot het algemene patroon de rationalisatie in Nederland traag verliep, en daardoor ook de ‘Linksentwicklung’ van de arbeiders – de verkiezingen hadden dit nog eens aangetoond. Deze afwijkende trend hing samen met de grote koloniale winsten die de Nederlandse bourgeoisie maakte. Zij had hierdoor enerzijds geen directe aanleiding de uitbuiting van de arbeiders op te voeren, en anderzijds kon zij een deel van het proletariaat ‘afkopen’.⁷⁸

Met deze slappe praatjes was de CPH-vertegenwoordiger in Moskou echter aan het verkeerde adres. Dat de Komintern niet van zelfgeproclameerde uitzonderingen hield, hadden de Amerikaanse communist Lovestone en zijn medestander Pepper aan den lijve ondervonden. Een *Sonderweg* werd niet geduld; de CPH diende zich te schikken. Onder auspiciën van het MELS werd er weer een Holländische Kommission ingesteld. In het bijzijn van onder meer Ulbricht, de Tsecho-Slowaak Paul Reimann, die binnen het MELS de verantwoordelijkheid voor de CPH zou krijgen, Kreibich, een oude bekende van de CPH, en Van Reesema zette Seegers nogmaals zijn genuanceerde visie op de Nederlandse situatie uiteen.⁷⁹ In de partijtop was iedereen het er nu wel over eens dat de CPH zich op de economische strijd moest richten, zo deelde hij zijn kritische gehoor ter geruststelling mee. Zonder namen te noemen gaf Seegers toe dat er partijgenoten waren die meenden dat er zich geen rationalisatie en crisis, maar kapitalistische stabilisatie voordeed – opvattingen dus die door Molotov net tot doodzonde waren verklaard.⁸⁰

In de Holländische Kommission werd Seegers flink onder handen genomen. Terug in Nederland vertelde hij het partijbestuur dat hij eerst zijn 'falsche Auffassungen' verdedigd had, maar zich had laten overtuigen. Zoals Saulus op weg naar Damascus het licht zag, zo werd Seegers in de Sovjet-hoofdstad bekeerd. 'In Moskau habe ich eine Auffrischung bekommen, die Beschlüsse des 6ten Weltkongresses haben wir nicht realisiert und die Bedeutung der "dritten Periode" haben wir nicht begriffen,' kregen zijn medepartijbestuurders te horen.⁸¹

Welke draai Seegers had gemaakt, bleek uit de brief die het Politsekretariat in juli naar de Nederlandse partijleiding stuurde. Hij had die samen met Van Reesema en Reimann ontworpen. In de openingszin stelde de Komintern-top dat de verkiezingen hadden aangetoond 'dass die letzte Periode in Holland im Zeichen einer verhältnismässig schnellen Linksentwicklung der Arbeiterklasse stand' – het omgekeerde van de opvatting waarmee Seegers naar Moskou was gekomen. De Komintern wees op de grootschalige staking van landarbeiders in Oost-Groningen en de staking in de houthaven van Zaandam, die in het voorjaar waren uitgebroken. Dat de CPH electoraal niet van deze radicalisering had geprofiteerd, lag volgens het Politsekretariat aan de partij zelf: zij had nagelaten de nieuwe tactiek goed in de praktijk door te voeren en te propageren. Ook de bestrijding van de 'renegaten' Sneevliet en Wijnkoop deugde niet. Deze afvalligen waren geen betrekkelijk onschuldige sektariërs, zoals de CPH ze had genoemd, maar 'die gefährlichste Agentur der Bourgeoisie in der Arbeiterklasse'.

De uitvoerige en zeer gedetailleerde brief stond bol van de kritiek op de CPH. Zo werd onder andere het foutieve ontwapeningsstandpunt in het verkiezingsprogramma gememoreerd, het ontbreken van de eis van de confiscatie van de grond, de 'legalistisch-parlementaire' verkiezingscampagne, de veronachtzaming van het bedrijvenwerk en de gebrekkige bolsjewisatie. 'Alle diese Fehler ... zeigten die Existenz ernster opportunistischer Gefahren auf', aldus de Komintern-leiding.⁸²

Van de beschuldiging 'rechtse' afwijkingen aan den dag te hebben gelegd, bleef de CPH verschoond – althans officieel. In een artikel in het wetenschappelijk tijdschrift van de Komintern ging Reimann namelijk een stuk verder dan het Politsekretariat. Volgens hem was het zonneklaar 'dass in der holländischen Partei rechte Abweichungen und Auffassungen vorhanden sind'. Toch was het in tegenstelling tot vele andere secties in de CPH 'bisher zu einem offenen und geschlossenen Auftreten der rechten Elemente nicht gekommen'. Dat was evenwel niet een verdienste van de partij, maar een teken van haar provincialisme. Het voorbeeld van de CPH was leerrijk, aldus Reimann, want net zoals andere kleine partijen zou de Nederlandse amper deel hebben aan het 'geestelijk leven' in de wereldorganisatie – wat dat ook maar mocht zijn. Zo werd de CPH voor de tweede keer binnen enkele jaren aan de Komintern als negatief exemplaar ten tonele gevoerd; ditmaal niet om haar organisatorisch falen maar vanwege haar ideologische tekort.⁸³

De CPH-leiding onder toezicht

Wat Reimann er ook van mocht vinden, de CPH was er met de reprimande van het Politsekretariat genadig vanaf gekomen. Kennelijk beschouwde de Komintern-leiding ondanks alles de toestand in de Nederlandse sectie niet als alarmerend. Wel wenste zij dat er meer fabrieksarbeiders in het partijbestuur kwamen. Daarbij liet Moskou zich niet uit over de vraag of dit ten koste van zittende bestuursleden moest gaan.⁸⁴ Ook dit was opmerkelijk, gezien de koppensnellerij in andere secties. Wat betreft hun posities kon Seegers zijn medebestuurders op hun gemak stellen. Toen hij hen inlichtte over de brief uit Moskou meende Manuel dat de partijleiding nog maar één mogelijkheid overbleef, en wel aftreden. Volgens Seegers was dit niet aan de orde: 'der Kritik der KPH war scharf, aber die Loyalitaet der Parteifuehrung wurde vollkommen anerkannt'.⁸⁵

Deze weergave was echter wat al te rooskleurig. Het lijkt erop dat de Komintern de CPH het voordeel van de twijfel gunde, want het Politsekretariat besloot wel de Nederlandse sectie meer in het oog te houden. Moskou verlangde van de partijleiding dat zij een concreet werkprogram zou opstellen op grond van de besluiten van het plenum. Daarbij ging het de Komintern niet alleen om het resultaat, maar ook om de opstelling van het eerste echelon. 'Ob und welche Aenderungen innerhalb der führenden Instanzen insbesondere Politbüro notwendig sein werden, das wird sich erst auf Grund der Haltung der einzelnen Genossen in der Diskussion zeigen,' schreef het Politsekretariat aan het WEB in Berlijn. Aan harde maatregelen werd nog niet gedacht. Gezien het gebrek aan kader leek de beste weg een zo groot mogelijk deel van de zittende bestuurders te overtuigen van de juistheid van de nieuwe lijn. De reeds tot inkeer gekomen Seegers zou hierbij van dienst kunnen zijn.⁸⁶

Deze tweeledige opdracht van controle en stimuleren was aan Bamatter toebedeeld. De zweep kon de Zwitser zeker hanteren, maar met de stroopkwast kon hij minder goed overweg. Gedurende de eerste tijd van zijn verblijf in Amsterdam had de WEB-vertegenwoordiger, die alle bijeenkomsten van het presidium van de CPH bijwoonde, zich laten kennen als een nogal hooghartige, zelfingenomen en dogmatisch ingestelde persoon. Dat er lieden in de leiding van de CPH waren die aan de radicalisering in Nederland twijfelden, was voor hem onbestaanbaar gezien de vele stakingen die zich voordeden. 'Überall Zeichen erwachender Massen,' liet Bamatter aan Gyptner weten, 'und doch gibt es Miesmacher, die das nicht sehen.' Het werd de hoogste tijd dat de Nederlanders een andere toon zouden aanslaan. Bamatter kondigde aan onverbiddelijk te zijn; hij wilde 'den "Kampf bis aufs Messer" führen'.⁸⁷

De lakmoesproef

De brief van het Politsekretariat van juli was de eerste test van trouw voor de leiding van de CPH, nadat Molotov op het tiende plenum de 'rechtsen' en 'verzoeners' in de Komintern aan de schandpaal had genageld. De meesten doorstonden deze proef glansrijk. Erkende 'loyalisten' als Van Lakerveld, Van Munster, Beuzemaker en

natuurlijk Seegers legden zich volledig neer bij de vermaningen. Ook partijsecretaris Bergsma vond dat de brief liet zien hoezeer de CPH tekort was geschoten. De Leeuw maakte een enkele kanttekening, maar schikte zich verder ook. Minder meegaand toonden zich opnieuw Postma, Manuel en De Visser. De beide laatsten stonden als leider van de vakverenigingscommissie respectievelijk als 'legalistisch' optredend Tweede-Kamerlid in het brandpunt van de kritiek. Het tweetal vond dat de Komintern medeverantwoordelijk was voor de fouten in het partijprogramma, omdat dat tijdig naar Moskou was gestuurd.

De Visser maakte het nog erger door ook af te geven op de degradatie van Boecharin tijdens het plenum. Hij meende dat men in de Komintern voorzichtiger met personen moest omgaan. Op het zesde wereldcongres had hij zelf de minutenlange ovaties meegemaakt die Boecharin ten deel waren gevallen, en nu werd de Rus zomaar afgedankt. De partijvoorzitter werd bijgevalen door Van Wijngaarden. De voormalige NAS-functionaris die zich de afgelopen jaren zo lovend over de Sovjet-Unie had uitgelaten, was ontgoocheld geraakt. Wat vroeger wit was geweest, schilderde Moskou nu in de zwartste kleuren. 'Das "Hosannah" und "kreuzigt ihn" in der Komintern verschiedenen Personen gegenüber, ist verderblich.' Voor Bamatter had Van Wijngaarden hiermee afgedaan. Vlak daarna werd hij als lid van het partijsecretariaat vervangen door Manuel. Van Wijngaarden bleef nog wel lid van het CPH-presidium.⁸⁸

Bamatter was ontevreden, want ook binnen het partijbestuur als geheel bespeurde hij veel weerstand. Aan het WEB in Berlijn schreef hij dat er 'eine beinahe feindselige, anti-Moskaustimmung herrschte'.⁸⁹ Niettemin stak het CPH-bestuur de hand in eigen boezem en onderschreef het formeel de kritiek van de Komintern. Ook erkende het dat wat betreft de rationalisatie en radicalisering de toestand in Nederland 'in hoofdlijnen' identiek was aan het algemene beeld.⁹⁰

Het Politiekantoor had verordonneerd dat de CPH-leiding haar fouten niet alleen binnenskamers zou belijden, maar ook in alle openbaarheid. De regels van de 'bolsjewistische zelfkritiek' zouden dit eisen. Ook dat was een aspect van de disciplinerende werking binnen de Komintern: de openlijke erkenning dat er fouten waren gemaakt en dat Moskou het juist had gezien. Evenals in de zomer van 1927, toen de CPH naar aanleiding van de Indonesische opstand eigenlijk voor het eerst publiekelijk moest buigen als gevolg van een gisping van de Komintern, achtte de partijtop het gewenst het beginsel van de zelfkritiek nader toe te lichten. Kennelijk voelde men aan dat een dergelijke zelfkastijding gemakkelijk verkeerd opgevat kon worden. Het was echter geen daad van 'partij-minachting' of defaitisme, zoals sommige partijgenoten dachten, maar een middel om zelfgenoegzaamheid tegen te gaan en het begaan van dezelfde fouten in de toekomst te voorkomen. Vanwege de opvoedende werking op de arbeidersmassa's die ervan uit zou gaan, diende dit in het openbaar te gebeuren. Het was 'schadelijk en verkeerd' te menen dat de partij zich zo belachelijk zou maken.⁹¹

Moskou ontdekt ‘rechtse fouten’ in de CPH

De CPH-leiding had dan formeel haar instemming met de Komintern-lijn betuigd, toch was Moskou niet tevreden over de gang van zaken in de Nederlandse sectie. De stemmingen in de partijtop waarover Bamatter via het WEB berichtte, waren weinig geruststellend. Bovendien verliep de door het Politsekretariat gedecreteeerde discussie in de partij maar moeizaam.⁹²

In oktober nam de *Politkommission* nieuwe directieven voor de CPH aan. Dit orgaan, waarin Manoeïlski, Pjatnitski en Kuusinen zitting hadden, was een maand eerder uit het Politsekretariat gevormd. De consignes van het nieuwe machtscentrum in de Komintern waren bedoeld voor de partijconferentie die de Nederlandse sectie op de agenda had staan. Uit de directieven, die vrijwel zeker waren opgesteld door Van Reesema, bleek dat het Moskou ernst was geworden. Waar de juli-brief alleen maar van ‘opportunistische gevaren’ melding maakte, werd nu voor het eerst – en met terugwerkende kracht – van ‘rechtse fouten’ gesproken die de CPH-leiding zou hebben begaan. De partijconferentie moest ‘eine wirklich schonungslose Kritik an den rechten Anschauungen und Fehlern üben, ohne Rücksicht auf Personen’.

Over de sceptische reactie van De Visser en Van Wijngaarden op de juli-brief oordeelde Moskou hard. Het tweetal had hiermee ‘offene rechte Tendenzen’ getoond. De even kritische Manuel ontsprong de dans, misschien omdat hij zich in tegenstelling tot de beide anderen geen oordeel over de val van Boecharin had aangematigd. De *Politkommission* ging niet in op de suggestie van het MELS Van Wijngaarden uit de partijleiding te zetten. Ook trof zij geen maatregelen tegen De Visser. Veranderingen in de partijtop sloot de Komintern-leiding echter geenszins uit; deze waren ‘vom Gesichtspunkt der Verbesserung der Parteiarbeit und des Kampfes gegen die rechte Gefahr zu prüfen’.⁹³

Het Moskouse bevelschrift was een harde waarschuwing aan het adres van de CPH. Bergsma, Seegers, Van Lakerveld, De Leeuw en Beuzemaker konden zich er vanzelfsprekend geheel in vinden. Postma, Van Wijngaarden, Manuel en De Visser waren minder onder de indruk en voegden zich opnieuw minder gemakkelijk. Partijvoorzitter De Visser ontkende dat hij politiek uit de pas zou lopen: ‘Ich gebe meinen Fehler zu, rechts bin ich aber in keinem Fall.’ Postma plaatste weer kanttekeningen bij de derde periode in Nederland, en Van Wijngaarden hield vast aan zijn oordeel over de Komintern. Volgens Bamatter was er niettemin vooruitgang geboekt vergeleken bij de bespreking van de juli-brief: de anti-Moskou-stemming van toen was verdwenen.⁹⁴

De partijleiding gaf het Politsekretariat gelijk. In het bijzijn van Bamatter en Florin constateerde zij op de partijconferentie dat er in de CPH ‘rechtse elementen’ waren die in theorie met de Moskouse besluiten instemden, maar in de praktijk ‘rechtse afwijkingen’ vertoonden.⁹⁵ Deze hadden zich echter niet tot een hecht blok samengesmeed, zoals ook De Leeuw na afloop van de conferentie opgelucht in *Inprekorr* vaststelde. Het WEB was het met deze beoordeling eens. Eind november

schreef Berlijn aan de СРН: 'In Euer Partei besteht keine festgefügte opportunistische Fraktion, die der Partei ihr eigenes rechtes Programm entgegengestellt hat.' Dat nam overigens niet weg dat er zeker 'rechtse elementen' in de СРН waren; de partijleiding moest alles op alles zetten om deze te ontmaskeren en ervoor te zorgen dat de Nederlandse sectie tot in al haar vezels van de lijn van Moskou doordrongen was.⁹⁶

Bergsma moet hangen

Inderdaad bestonden er in de partijleiding geen hecht georganiseerde groepen. Er leefden zeker politieke meningsverschillen, die voortsporen uit de nieuwe koers van de Komintern. Daarnaast waren er ook persoonlijke tegenstellingen, vooral opgevoerd door het functioneren van partijsecretaris Bergsma. Deze scheidslijnen vielen vooralsnog echter niet geheel met elkaar samen. Zo behoorde Bergsma zelf wat betreft de radicale politiek van Moskou tot het kamp van de loyalisten. Met uitzondering van Seegers lag hij bij de overige Moskovieten (De Leeuw, Beuzemaker, Van Lakerveld en Van Munster) zeer slecht. Als partijsecretaris beschikte Bergsma daarentegen over de steun van Manuel en Postma, die beiden weer gereserveerder tegenover de Komintern stonden. De Visser sprak zich niet zo duidelijk over Bergsma uit.

Overeenkomstig de suggestie van de Politkommission besloot de partijconferentie tot een reorganisatie van het partijsecretariaat en de vakverenigingscommissie. Manuel zag kennelijk de bui al hangen en stapte zelf uit beide organen, maar hield zitting in het presidium. Seegers verloor eveneens zijn post in de dagelijkse leiding. Volgens Bamatter ontbrak het hem aan 'bolsjewistische arbeidsdiscipline'. Hij bleef deel uitmaken van het secretariaat totdat De Visser, die wegens ziekte lange tijd afwezig was, weer hersteld was. De WEB-vertegenwoordiger drong er bij Beuzemaker op aan tot het secretariaat toe te treden, maar deze wilde niet zolang Bergsma in dit orgaan zitting had. Bamatter wilde de partijsecretaris echter niet laten vallen, hoe incapabel hij hem ook vond.⁹⁷

Bamatter was weinig te spreken over de uitkomsten van de reorganisatie. 'Eine Aenderung wird erst der Kongress bringen, wo meiner Meinung nach eine ganz neue Leitung gewaehlt werden muss,' zo liet hij Berlijn weten. Ook De Leeuw schreef aan Van Reesema dat het nieuwe secretariaat geen haar beter was dan het oude. Het zou niet bij machte zijn de taken uit te voeren die de derde periode dicteerde. Verwonderlijk was dat niet, aldus De Leeuw, want de zittende partijleiding was vóór het zesde wereldcongres gekozen. 'Die Verbesserung der Leitung ist der Kernpunkt.'⁹⁸

De kritiek van Bamatter en De Leeuw spitste zich toe op Bergsma, die geheel onbekwaam zou zijn en niet in staat de partij organisatorisch te leiden. De partijsecretaris gaf zich echter niet zomaar gewonnen en poogde zijn belagers in Moskou zwart te maken. Hij deelde het ЕККИ mee dat er zich in de partijtopy een 'rechtse groep' had gevormd, bestaande uit De Leeuw, Beuzemaker, Van Lakerveld en Van

Munster. Deze zou trachten de belangrijke posten in de partij over te nemen. Bamatter zou zich door het viertal hebben laten inpalmen: 'Hij steunt – misschien onbewust – de rechtsche elementen in de partij.'⁹⁹

Er zat zeker een kern van waarheid in de beschuldiging van Bergsma dat het kwartet zou samenspannen met Bamatter. De Zwitser voelde zich echter tegenover zijn broodheren in Berlijn en Moskou in zijn goede naam aangetast en haalde in een ellenlang verweerschrift genadeloos uit. Het 'rechtse gevaar' bestond volgens hem zeker in de CPH, zij het niet daar waar Bergsma het zocht, maar bij de partijsecretaris zelf. Op retorische wijze vroeg Bamatter zich af of Bergsma als partijleider nog wel het vertrouwen van de arbeiders had. 'Der Sekretär sitzt an seinem Radioapparat, statt persönlich ... die Arbeit besser zu organisieren.' Het WEB tikte Bergsma vervolgens op de vingers.¹⁰⁰

De wording van een 'rechtse fractie'

De geruststellende constatering van het WEB dat er geen 'rechtse fractie' in de CPH zou bestaan, hield niet lang stand. Binnen anderhalve maand zag de situatie er volgens Berlijn geheel anders uit. Op instigatie van de Komintern had de partijleiding voor Kerstmis een congres uitgeschreven waar orde op zaken moest worden gesteld.¹⁰¹ Het WEB zond Bamatter, die na de partijconferentie naar Berlijn was gegaan om verslag uit te brengen, weer naar Nederland om toe te zien op de voorbereidingen. Zijn rapporten aan het Komintern-bureau in de Duitse hoofdstad leidden tot een aanzienlijke bijstelling van de visie op de CPH.¹⁰²

Volgens Bamatter was het in de top van de CPH gaan gisten, met als resultaat dat zich meer eenduidige groepen hadden uitgekristalliseerd. Spil in dit proces waren Bergsma en Seegers. Suf gebeukt door de niet-aflatende kritiek op hun functioneren had het tweetal steeds meer bezwaar tegen de bemoeienis van de Komintern en haar vertegenwoordiger. Bergsma kon na alle wrijvingen en conflicten het bloed van Bamatter wel drinken. Seegers was eveneens diverse keren met de Zwitser in aanvaring gekomen. Beiden hingen de nieuwe koers van Moskou aan, maar ze pasten ervoor de schuld te krijgen voor de gebrekkige doorvoering daarvan. Het belaaide duo raakte zo in de buurt van Manuel verzeild, omdat die vaak voor hen in de bres sprong. Door de overgang van Bergsma en Seegers werd het 'loyalistische' kamp zuiverder van samenstelling: onvoorwaardelijke trouw aan de nieuwe lijn viel nu samen met oppositie tegen de door Moskou gekritiseerde partijleiders. Deze groep bestond nu uit De Leeuw, Van Lakerveld, Beuzemaker en Van Munster, en vormde de minderheid in de partijtop. Min of meer tegenover hen stonden Postma, Van Wijngaarden, Bergsma, Seegers en Manuel. De laatstgenoemde drie hadden in de praktijk lange tijd de dagelijkse leiding gevormd, hetgeen inhield dat zij ongeveer voor alle fouten en haperingen van de partij verantwoordelijk konden worden gesteld. Bamatter rekende De Visser tot hun bondgenoot, alhoewel de partijvoorzitter in deze tijd wegens ziekte geen deel had aan het partijleven.¹⁰³

Van deze hergroepering bracht Bamatter Berlijn nauwgezet op de hoogte. Het lag voor de hand aan de blokvorming politieke conclusies te verbinden. De Zwitser wilde kennelijk zijn vingers niet branden en liet dit karwei aan het WEB over. Toen Bergsma, Seegers en Manuel het congres tot Pasen wilden uitstellen, kwam het bureau in actie. Berlijn verklaarde dat zij gedurig de voorbereiding van het partijcongres saboteerden, en betitelde het uitstel als een ernstige 'rechtse' fout. Het zou geen onschuldige vergissing zijn, maar de uitdrukking vormen van de opportunistische instelling van een deel van de partijleiding. Het WEB schreef de CPH-leiding een brief waarin het aan Bamatters analyse de gevreesde politieke lading gaf: 'In der letzten Zeit wird immer deutlicher wahrnehmbar eine rechte Gruppe in der Partei, die ihre Vertreter in der Spitze der Parteiführung hat.'¹⁰⁴

Nu het WEB eenmaal deze diagnose had gesteld, deed Bamatter er meteen een schepje bovenop. Hij was ineens tot het inzicht gekomen 'dass nicht nur eine rechte Gruppe besteht, sondern eine gut organisierte und disziplinierte arbeitende Fraktion'.¹⁰⁵ De Komintern-vertegenwoordiger wist wat hem te doen stond en zette zich ijverig aan de taak aanvullend bewijs te leveren. In de 'rechtse fractie' waren volgens hem de rollen goed verdeeld. Manuel werd als de 'spiritus rector' aangewezen: hij zou de intellectuele aanvoerder zijn van de campagne tegen de Komintern. Bamatter had hem eerder aangeduid als iemand die 'ziemlich offen (zynisch und gehässig), wenn auch in sehr schlauer Weise (er ist eben ein geriebener Opportunist) gegen die Beschlüsse des VI. Weltkongresses intrigiert'.¹⁰⁶ Bij het propageren van de 'rechtse denkbeelden' zou Postma hand- en spandiensten verlenen, terwijl Bergsma en Seegers de achterban in het land bewerkten.

Eindelijk had de Nederlandse sectie dan haar 'rechtse fractie', zoals zoveel partijen in de Komintern. Deze vaststelling door het WEB kwam vlak na Boecharins boetedoening als oppositieleider in november 1929, toen de strijd tegen de 'rechtse' overal in de Komintern woedde. De fractie in de CPH leek echter meer te zijn ontstaan op de burelen in Berlijn dan dat er in werkelijkheid sprake was van een georganiseerde poging de partijlijn te beïnvloeden. Omdat het onbestaanbaar was dat een 'rechtse groep' zonder hulp troepen zou functioneren, ontdekte het WEB in de CPH ook 'versöhnlicheren Elemente'. Zij zouden hebben getracht de ontmaskering van de 'rechtse' te verhinderen.

Moskou wijst nieuwe partijleiding aan

Het WEB trof direct maatregelen om de 'fractie' in de CPH te bestrijden. Bamatter kreeg opdracht tot het partijcongres in Nederland te blijven. Als versterking werd de Engelse mijnwerker Aitken Ferguson gestuurd. In 1926 was zijn loopbaan binnen de Komintern begonnen; hij was onder meer lid van het Präsidium en werkzaam in het Anglo-Amerikanisches Ländersekretariat. In Nederland zou Ferguson om de haverklap het belang van de doorvoering van de 'political line of the Comintern' benadrukken, wat hem de bijnaam 'Comrade Political Line' opleverde.¹⁰⁷

Verder stelde het WEB Moskou meteen op de hoogte van het bestaan van de 'gefährliche rechte Gruppe' in de CPH.¹⁰⁸ De Komintern-top was niet verrast. Door de berichten uit Amsterdam en Berlijn was het in de herfst van 1929 tot Van Reesema doorgedrongen dat het in de CPH de verkeerde kant op ging. Op het kantoor van het MELS werkte hij inmiddels aan uitgebreide instructies voor de Nederlandse partij.

Op 6 januari 1930, een week voordat het WEB alarm sloeg, besprak het Politsekretariat uitgebreid de 'Holländische Frage'. Als eerste agendapunt op deze bijeenkomst van de Komintern-leiding stonden de voorstellen van het MELS geagendeerd. Alle topfiguren, zoals Manoeïlski, Pjatnitski, Kuusinen en Lozovski, waren aanwezig. Zij besloten de Nederlandse sectie hard aan te pakken en eisten een scherpe wending in de opstelling van de CPH en een grondige zuivering van het partijbestuur van alle 'rechten, versöhnlerischen und passiven Elemente'. In hun plaats mocht het congres uitsluitend partijgenoten verkiezen 'die seit dem x. Plenum die Linie der KI bedingungslos vertreten haben'. Aan dit criterium voldeden Bergsma, Manuel, Postma en Van Wijngaarden kennelijk niet, want zij ontbraken op de kandidatenlijst die het Politsekretariat voor het partijbestuur vaststelde. Zoals te verwachten was, kwamen getrouwen als De Leeuw, Beuzemaker, Van Lakerveld en Van Munster daar wél op voor.¹⁰⁹

De bemoeienis van Moskou met de samenstelling van de nieuwe partijleiding ging heel ver. Op voorstel van het MELS had het Politsekretariat exact aangegeven wie er tot het partijbestuur, het presidium en het partijsecretariaat waren uitverkoren. Intussen had het WEB ook over deze kwestie nagedacht. Hierbij ging het bureau af op de karakterisering die zijn vertegenwoordigers in Amsterdam van de CPH-leiders gaven. De selectie van Berlijn kwam grotendeels overeen met de instructies uit Moskou. Wat betreft Seegers en enkele anderen verschilden de meningen echter. Het Politsekretariat kende Seegers een zetel in het partijsecretariaat toe. Kennelijk had deze met zijn bekering op het tiende plenum in Moskou een goede indruk achtergelaten. Het WEB had hem daarentegen in navolging van Bamatter politiek opgegeven. 'Seegers entlarvt sich immer mehr als dasjenige Element, dass die grössten Schwierigkeiten gegenüber der Durchführung der Wendung macht durch sein versöhnlerisches und sabotierendes Verhalten,' schreef het Berlijnse bureau aan Moskou. Het Amsterdamse gemeenteraadslid, in 1924 'ontdekt' door Neumann en een jaar later een van de aanvoerders van de oppositie tegen Wijnkoop, viel nu zelf uit de gratie.¹¹⁰

Moskou stelt Goulooze als partijsecretaris voor

Afgezien van Seegers had Moskou nog een onaangename verrassing voor het WEB in petto. Wat betreft de functie van partijsecretaris stelde het Politsekretariat voor 'den für diese Arbeit unfähigen Parteiangestellten Bergsma durch den Genossen Goulooze zu ersetzen'.¹¹¹ Als bij toverslag dook de naam van de achtentwintigjarige

secretaris van de Communistische Jeugdbond in de instructies van de Komintern op. Daan Goulooze (1901–1965), afkomstig uit een arbeidersgezin, werkte als timmerman in de bouw. Na actief te zijn geweest in de sociaal-anarchistische jeugd Beweging, het NAS en de BKSP, was hij in 1926 lid van de CPH geworden. Een jaar later ging hij met een jeugddelegatie naar de Sovjet-Unie. Als eerste man van de CJB maakte hij deel uit van het presidium van de CPH. In juni 1928 werd hij secretaris van de IAH.¹¹²

Niemand in de partijleiding in Amsterdam en op het WEB in Berlijn had aan Goulooze gedacht als Bergsma's opvolger. De verklaring voor zijn plotselinge opkomst moet dan ook in Moskou worden gezocht, en wel bij Van Reesema. Dat de CPH politiek en organisatorisch verloederde, weet de MELS-medewerker vooral aan Bergsma. De Fries moest zo snel mogelijk weg. Aan zijn superieuren schreef Van Reesema in het najaar van 1929 dat Bergsma door een energieke organisator vervangen diende te worden. Hij had al iemand op het oog: 'Wir meinen den Sekretär des Jugendverbandes, Goulooze.'¹¹³

Deze voordracht hebben Van Reesema en Goulooze hoogstwaarschijnlijk bekostofd toen de laatste in november 1929 in Moskou was om het plenum van de Exekutive van de KJI bij te wonen. Tijdens dit bezoek bracht Goulooze aan het MELS verslag uit over de situatie in de CPH. Van Reesema moet zich vervolgens voor zijn kandidatuur sterk hebben gemaakt. Hij legde in ieder geval samen met de chef van het MELS, Jakob Drabkin (die zich Sergei Goesev noemde) Gouloozes kandidatuur voor aan het Politsekretariat. Dat de Komintern-top het voorstel overnam is niet zo vreemd: zoals vermeld zette Moskou eveneens in onder meer de Britse en Franse partij de leiders van de jongerenorganisaties in tegen recalcitrant geachte partijbestuurders.

De uitverkiezing van Goulooze door Moskou sloeg het WEB met stomheid. Van Reesema had in zijn aanbeveling gezegd dat zijn favoriet politiek op het juiste standpunt zou staan. Bamatter dacht daar echter geheel anders over. Vóór zijn afreizen naar Moskou zou Goulooze zich tegen Bergsma c.s. hebben gekant, maar na zijn terugkeer was zijn houding veranderd. Goulooze zou hebben laten doorscheren bij de Komintern te hebben vernomen dat de WEB-vertegenwoordiger zou worden teruggeroepen. Ook zou hij sindsdien met Manuel, Bergsma en Seegers zijn gaan samenspannen, aldus Bamatter, die hem tot de 'rechtse fractie' rekende. De Zwitser gaf overigens geen verklaring voor de curieuze ommezwaai van de CJB-secretaris. Het is immers opmerkelijk dat Goulooze het op een akkoordje zou gooien met degene die hij geacht werd te gaan opvolgen. Dat er iets in Moskou is voorgevallen, gaf Goulooze zelf toe in een autobiografie die hij jaren later voor de kaderafdeling van de Komintern moest opstellen: 'Nadat ik mij eerst passief in de discussie had gedragen nam ik einde 1929 na mijn bezoek aan een plenumzitting der jeugd in Moskou actief stelling tegen die groep van partijgenoten die bereid waren de besluiten van het 6e kongres door te voeren.'¹¹⁴

Nadat de opmerkelijke voorkeur van de Komintern-leiding in Berlijn bekend was geworden, liet het WEB Moskou meteen weten dat Goulooze niet geschikt was voor deze gevoelige post. De aanklachten tegen de kandidaat stapelden zich vervolgens op. Ferguson noemde hem 'ein Versöhnler vom Scheitel bis zur Söhle'. De spoorslags naar Amsterdam afgereisde Gyptner kwam na gesprekken met Goulooze tot dezelfde slotsom. De WEB-secretaris, die de Nederlander goed kende uit de KJI, meende dat hij schuldig was aan het feit dat de jeugdbond geen stelling had genomen in het partijconflict. Ook vond hij Goulooze in het geheel geen capabele organisator. De slotsom waartoe Gyptner kwam was glashelder: 'Es ist notwendig, Goulooze so bald wie möglich aus der Führung der Jugend zu entfernen.'¹¹⁵

Terwijl Goulooze in januari 1930 door Gyptner en het WEB was afgedankt, verscheen in *de Tribune* een open brief van het Präsidium. Hierin stak Moskou de loftrumpet over Gouloozes CJB. De jongerenorganisatie werd de CPH als voorbeeld gesteld, omdat zij zou hebben aangetoond 'hoe het mogelijk is, radicaal met de oude methode te breken en het heele werk op de bedrijven te concentreren'. Niet toevallig was de brief – al anderhalve maand eerder – opgesteld door Gouloozes Moskouse vriend Van Reesema.¹¹⁶

Berlijn wil Schalker in plaats van Goulooze

Het WEB liet het niet bij bezwaren tegen de benoeming van Goulooze als partijsecretaris, het kwam zelf ook met een alternatief dat bijna net zo verrassend was als de suggestie van de Komintern-leiding. Het bureau in Berlijn stelde eind januari 1930 de relatief onbekende Schalker aan Moskou voor.¹¹⁷

Cees Schalker (1890–1944) was de zoon van een ambtenaar. Hij kreeg een christelijke opvoeding en was totdat hij met het geloof brak leraar op een zondagsschool. Na de lagere school volgde hij de handelsschool. Begin 1918 trad Schalker toe tot de SDP. In het partijconflict in 1925 schaarde hij zich achter Wijnkoop en trok hij fel van leer tegen de oppositie. Schalker erkende evenwel openlijk dat Moskous oordeel de doorslag gaf: wie zich tegen de Komintern verzette, 'strijdt – of hij wil of niet – aan de zijde der contra-revolutie'. Na de komst van Humbert-Droz liet hij evenals De Visser Wijnkoop vallen. Hij trad vervolgens toe tot het partijbestuur. In 1929 bekleedde Schalker, die in Delft als kantoorbediende bij Calvé's Oliefabrieken werkte, in de CPH diverse functies. Hij had zitting in het partijbestuur, was voorzitter van het district Zuid-Holland en vertegenwoordigde de CPH in de Delftse gemeenteraad.¹¹⁸

Alhoewel Schalker zich nooit op het voorste plan had bewogen, kwam zijn kandidatuur niet helemaal uit de lucht vallen. Op het partijcongres in april 1928 hadden enkele leidende partijgenoten hem al als partijsecretaris gewild in de plaats van Bergsma, die toen 'voorlopig' in die functie was benoemd.¹¹⁹ Dat hij over het nodige vertrouwen van Moskou beschikte, bleek uit het feit dat het Politsekretariat hem een positie in het presidium had toebedeeld. In de rapporten van het WEB nam

Schalker evenwel geen prominente plaats in. Dat veranderde toen hij zich eind 1929 evenals vier jaar eerder in het openbaar onvoorwaardelijk achter de Komintern opstelde en opriep tot de strijd tegen 'rechts'. Wie de nieuwe lijn niet wilde aanvaarden, 'is een gevaar voor de beweging en wordt afgesneden', zo schreef hij in *de Tribune*.¹²⁰ Deze publicatie viel bij Bamatter zo goed in de smaak dat hij Schalker later in Berlijn als de opvolger van Bergsma aanbeval: 'Meiner Meinung nach kommt er in erster Linie in Frage als der zukünftige Sekretar.' Naast zijn juiste politieke instelling en organisatorische vaardigheden zou Schalker als voordeel hebben dat hij niet tot een van beide kampen in de CPH-leiding werd gerekend. Ook Gyptner en Ferguson lieten zich lovend over hem uit.¹²¹

In februari 1930 liet Drabkin het WEB weten dat Moskou akkoord ging met de verwijdering van Seegers en de benoeming van Schalker in het partijsecretariaat. Hij stond Berlijn expliciet toe verder naar bevind van zaken te handelen. 'Wir haben Euch bereits geschrieben, dass Ihr in den Vorschlaegen ueber die Zusammensetzung der leitenden Organe der KP Hollands einige Aenderungen einzufuegen die Moeglichkeit habt.'¹²² Het is tekenend voor de positie die de CPH in de Internationale innam, dat Moskou op het punt van de rekrutering van de nieuwe partijleiding het WEB tot op zekere hoogte de vrije hand gaf. Bij belangrijker geachte secties hield de Komintern-top de teugels veel strakker in handen. Het Berlijnse bureau wist evenwel niet goed raad met de geboden speelruimte. Waarschijnlijk uit angst fouten te maken, legde het toch nog zijn definitieve voorstel aan Moskou voor.¹²³

De Visser weer op de wip

Niet alleen de invulling van de functie van partijsecretaris, ook de partijvoorzitter vormde een probleem. Evenals in het conflict met het driemanschap in 1925 nam De Visser weer een cruciale positie in. Hij was onmisbaar voor de CPH, zo erkenden Bamatter en Ferguson. De welbespraakte De Visser stak immers met kop en schouders boven zijn mede-partijbestuurders uit. Eigenlijk was hij de enige uit de partij-top die bij de arbeiders bekend en echt geliefd was. Het grote probleem was echter dat De Visser zich niet volledig met de nieuwe Komintern-lijn identificeerde: hij hield om het zacht te zeggen minstens enkele slagen om de arm.¹²⁴ Daarnaast school er een gevaar in zijn eloquentie en zijn voorkeur voor het parlementaire werk. In het nieuw aangebroken tijdperk van de 'derde periode' was 'politiek' iets anders dan woordenstrijd in de Tweede Kamer; meer nog dan vroeger diende alle energie geconcentreerd te worden op de acties in de bedrijven.¹²⁵

Moskou en Berlijn waren het erover eens dat de partijvoorzitter een speciale aanpak vergde. 'Bezüglich De Visser Bemühungen, ihn von unserer Linie zu überzeugen und ihn zum Kampf gegen rechte Tendenzen veranlassen, dabei auch De Vissers Fehler offen kritisieren', zo verlangde het Politsekretariat. Het WEB vatte dit kernachtig samen: 'mit De Visser manövrieren'.¹²⁶ Net zoals vijf jaar daarvoor moest de partijvoorzitter voorzichtig worden losgeweekt uit het Moskou onwelge-

vallige kamp. Destijds voerde Woog deze bekering uit, dit keer moesten Bamatter en Ferguson het karwei opknappen. In januari 1930 voerden zij enkele gesprekken met De Visser. Nadat hij eerst wat had tegengesputterd, zou hij al snel zijn bijgedraaid. Ferguson meldde Berlijn dat de CPH-voorzitter had gezegd ‘dass, wenn das WEB darauf dringen wird, dass er gewählt wird in die Parteileitung, er eine grössere Rolle in der Parteileitung spielen würde als er bis jetzt getan hat’.¹²⁷ Opnieuw liet De Visser zich lijmen met het pluche. Hij liet zijn vroegere medestanders in de partijleiding vallen en koos voor de loyalisten, die hem zwaar hadden geattaqueerd wegens zijn ‘parlementarisme’ en ‘legalisme’.

De Visser reisde naar Berlijn om de laatste plooiën glad te strijken. Het WEB kon vervolgens trots aan Moskou schrijven dat de missie geslaagd was. ‘Es gibt in allen Fragen keinerlei Meinungsverschiedenheiten zwischen dem WEB und dem Gen. de Visser.’¹²⁸ Als tegenprestatie voor zijn inschikkelijkheid bleef De Visser verschoond van het predikaat ‘rechts’. De Politkommission had hem al in de herfst van 1929 van dit belastende epitheton voorzien, en ook een paar maanden later, in het ontwerp van de open brief van het Präsidium aan de CPH, werd hij gerekend tot de partijbestuurders bij wie zich ‘offene und verkappte rechte Tendenzen zeigten’. Toen deze brief eind januari 1930 in *de Tribune* werd gepubliceerd, was zijn naam verdwenen. De Visser was van ‘rechtse’ smetten gezuiverd zonder dat hij gedwongen werd tot de inmiddels gebruikelijke publiekelijke penitentie.¹²⁹

Partijcongres

Vanzelfsprekend konden de door de Komintern geselecteerde personen voor de leiding van de Nederlandse sectie niet zomaar benoemd worden. De schijn van partijdemocratie moest worden opgehouden; volgens de statuten koos het congres immers de leden van het partijbestuur. Op deze bijeenkomst, die half februari plaatshad, diende de CPH zich in de eerste plaats onomwonden achter de Komintern-politiek te scharen. ‘De ideologie der tweede periode en de sociaal-democratische tendenzen ... moeten radicaal uitgeroeid worden,’ eiste het WEB.¹³⁰

Van het congres hing dan ook veel af, en de Komintern was niet van plan iets aan het toeval over te laten. Berlijn gaf de CPH opdracht ervoor te zorgen dat 80% van de afgevaardigden arbeider was, het liefst werkzaam in de bedrijven. Zo zou het congres een passend proletarisch en bolsjewistisch aanzien krijgen. Belangrijker was de tweede eis, dat alleen gedelegeerden werden aangewezen die overtuigd voorstander waren van de nieuwe koers. Wanneer dit selectie criterium strikt werd toegepast, wist Berlijn zich bij voorbaat verzekerd van de overgrote meerderheid.¹³¹

De voorbereiding van het congres door de partijleiding had onder de strakke regie van het WEB plaats. Ferguson had na aankomst in Amsterdam meteen het heft in handen genomen. Bij zijn bikkelharde aanpak verbleekte Bamatters evenmin zachtzinnige optreden. De Engelsman schakelde onmiddellijk partijsecretaris Bergsma uit door een speciale commissie onder leiding van de loyalist Van Laker-

veld in te stellen die het congres moest voorbereiden. Deze commissie zorgde ervoor dat er in *de Tribune* uitsluitend discussiebijdragen verschenen die in de geest van Moskou waren. Manuel, Seegers en Bergsma protesteerden fel tegen deze 'staatsgreep', maar zonder succes.¹³²

De zogenaamde 'rechtse fractie' werd het vuur na aan de schenen gelegd. De partijleiding had vlak voor Fergusons komst een congresresolutie opgesteld. Hierin gaven Manuel, Postma en Van Wijngaarden openlijk toe dat zij de nieuwe lijn niet goed hadden begrepen. Ondanks deze erkenning was het WEB ontevreden, omdat in één adem de loyalistische Moskovische minderheid medeschuldig werd verklaard aan het falen van de partij. De discussiebijdragen van het genoemde drietal en van Bergsma in de aanloop naar het congres zouden bovendien niet echt van spijt getuigen.¹³³ Bamatter nam hen scherp op de korrel en verweet hun een 'dubbele boekhouding': in woorden zouden zij instemmen met de Komintern, maar in de praktijk lijdelijk verzet voeren.¹³⁴

Op aanraden van Ferguson gooide Moskou het document in de prullenbak. Drabkin verlangde een nieuwe resolutie, die moest worden opgesteld door partijleden 'die konsequente Verdediger der Linie der Komintern sind'. De MELS-chef wilde 'eine präzise und genaue Analyse in der K.P. Hollands, wobei deren Träger konkret zu bezeichnen sind'. Natuurlijk werd hij op zijn wenken bediend. In de nieuwe versie werden Manuel, Postma, Van Wijngaarden en ook de tot dusverre onzichtbaar gebleven Van der Glas, die in 1925 tot de anti-Wijnkoop-oppositie had behoord, tot de 'rechts-opportunistische' groep gerekend. Bergsma, Seegers en Goulooze kregen het stempel 'verzoeners'. In deze indeling komt het verschil tussen de sceptici van het eerste uur en de latere malcontenten tot uitdrukking.¹³⁵

Intussen werden de aangeklaagde partijleiders voor het blok gezet. Op een bijeenkomst van het partijbestuur waarbij maar liefst vier WEB-afgevaardigden present waren – naast Ferguson en Bamatter waren ook Gyptner en Florin in Amsterdam – werd hun nadrukkelijk gevraagd in te stemmen met deze indeling. Goulooze was afwezig en voorkwam zo dat hij zich moest uitspreken. Afgezien van Seegers erkenden de overige beschuldigden het hun ten laste gelegde niet en stemden zij tegen de nieuwe resolutie. Politiek gezien was hun rol daarmee uitgespeeld. Aan de vooravond van het congres werd hun stellingname tegen de Komintern in *de Tribune* breed uitgemeten; het was duidelijk dat 'de rechtsche fractie in de partijleiding niet ontwapent'.¹³⁶

Het partijcongres zelf stond eveneens onder nauwlettende controle van het WEB. De Berlijnse delegatie was opnieuw vier man sterk, waarbij Gyptner ditmaal was vervangen door de Zwitser Hermann Bobst.¹³⁷ De afvaardiging sprak uitvoerig met De Visser, Schalker en De Leeuw voordat die hun redevoering hielden. Ook nam zij de politieke resolutie nog eens flink onder handen.¹³⁸ Het congres aanvaardde deze door de Komintern geautoriseerde uitspraak, die de 'rechtse' fractie scherp veroordeelde en daarnaast de SDAP als sociaal-fascistisch brandmerkte. Van

de 78 stemhebbende afgevaardigden stemden er acht tegen en vier blanco. De afgevaardigden gingen eveneens met een overweldigende meerderheid akkoord met de economische resolutie. Zonder slag of stoot verklaarde de partij hierin dat de rationalisatie zich in Nederland niet later had voorgedaan maar 'reeds veel vroeger ... als in andere landen'.¹³⁹

Nieuwe partijleiding

Politiek-ideologisch had de CPH volmondig het nieuwe geloof van Moskou beleiden. De aan te wijzen partijleiding moest de garantie bieden dat dit in de toekomst zo zou blijven. Om de verkiezing van het partijbestuur soepel te laten verlopen had de WEB-delegatie een kandidatencommissie ingesteld. Ferguson en Bamatter maakten hiervan deel uit. Op hun voorstel nam deze commissie alle instructies van de Komintern unaniem over. Het congres kreeg vervolgens een 'bloklijst' voorgesteld. Dit betekende dat er niet meer over individuele kandidaten werd gestemd, maar over één voorstel voor een compleet partijbestuur. De bloklijst werd met slechts zes stemmen tegen aangenomen.¹⁴⁰

Volgens het verslag dat een CID-infiltrant heeft opgemaakt, had Ferguson de afgevaardigden gewaarschuwd zich niet tegen de door de Komintern voorgestelde kandidaten te verzetten, 'daar zij dan met groote zekerheid denzelfden weg opgaan, als de Zweedsche partijgenooten, die ook geen inmenging van de door hen genoemde "Moskousche agenten" dulden'. De zuivering van de CPH-top was ingrijpend: in het twintig leden tellende partijbestuur keerden slechts negen oude leden terug, die allen door het Politsekretariat waren uitverkoren. Het bestuur bestond in meerderheid uit bedrijfsarbeiders, zoals Moskou had gewenst.¹⁴¹

Verrassend genoeg was voor het loyalistische viertal geen promotie weggelegd. Deels had dit te maken met hun sociale achtergrond: zij waren allen te zeer intellectueel, terwijl de Komintern de partijleiding wilde 'proletariseren'. Van Munster verloor zijn plaats in het presidium en werd gewoon partijbestuurslid. Van Lakerveld moest zeer tegen zijn zin genoegen nemen met het kandidaat-lidmaatschap van het presidium. Bij zijn terugzetting speelde mee dat hij bij de arbeiders niet goed zou liggen. Beuzemaker onderging hetzelfde lot als Van Lakerveld, zij het dat hij wel tot kandidaat-lid van het secretariaat werd verkozen. De Leeuw behield zijn plaats in het presidium. Hij zou deze echter niet lang bezetten, want Moskou had besloten dat hij 'voor zijn ontwikkeling' een jaar in het Komintern-apparaat moest werken. De WEB-delegatie roemde De Leeuws intelligentie, maar stond tegelijk wat wantrouwend tegenover de advocaat. Ferguson vond hem 'glitschig wie ein Aal'.¹⁴²

Op last van de Komintern kreeg Anton Struik ook een plek in het presidium. Na een achtjarig verblijf in de Sovjet-Unie keerde hij weer terug naar Amsterdam. Kennelijk wilde Moskou een door de bolsjewistische wol geverfde kracht in de leiding van de Nederlandse sectie hebben.¹⁴³ In het presidium nam verder ook De Visser zitting. Hij was op het congres de Berlijnse vertegenwoordigers nogal tegengeval-

len. De partijvoorzitter zou in zijn rede de ‘rechtsen’ te veel hebben ontzien. Ferguson oordeelde vernietigend: ‘In my opinion Comrade De Visser does not really understand the inner Party situation at all.’ Florin noemde hem ‘ein opportunistisches schwankendes Element’. De delegatie besloot ter plekke De Visser niet in het partijsecretariaat op te nemen – de enige afwijking van de WEB-instructies die zij zich permitteerde.¹⁴⁴

Opkomst De Groot

Het nieuwe secretariaat van de CPH telde drie leden. Naast Schalker, die partijsecretaris werd, trad Geert Huizinga toe, een havenarbeider die tevens secretaris van het district Amsterdam was. Het derde lid was De Groot. Zijn benoeming was een grote verrassing. Hij had zich in juni 1928 weer bij de CPH aangemeld. Na enige tijd nam hij zitting in het partijbestuur en in de vakbondscommissie.¹⁴⁵ De Komintern beschouwde De Groot niet als topkandidaat. Het Politsekretariat had hem niet op het namenlijstje voor de leidende gremia van de CPH gezet. Ook in de aanbevelingen van de WEB-instructeurs ontbrak hij.¹⁴⁶ Wel liet Bamatter, die een tijd bij De Groot gelogeed had, zich een keer lovend uit over een publicatie van zijn gastheer, hetgeen hem een – wat terloopse – vermelding in de reeds aangehaalde open brief van het Präsidium opleverde.¹⁴⁷ Wat in het voordeel van De Groot zal hebben gewerkt, was zijn grote lenigheid van geest. In de CPH was hij destijds als *Eenheid*-medewerker een van de kampioenen geweest van de samenwerking met de linker-vleugel van NVV en SDAP. Anders dan Postma was hij ogenschijnlijk moeiteloos overgeschakeld op de bestrijding van zijn vroegere bondgenoten. De reformisten hadden voor De Groot nu afgedaan; het principe van de zelfstandige, revolutionaire stakingsleidingen met aan de spits de communistische partij werd ook zijn parool.¹⁴⁸

Binnen de CPH was niet iedereen gelukkig met de rijzende ster van De Groot. De Leeuw vond hem niet geschikt voor het secretariaat. De Groot was weliswaar intelligent, maar ook ‘politisch etwas unsicher und nicht frei von ultralinken Stimmungen’, zo schreef hij aan Van Reesema.¹⁴⁹ Ook Struik had zijn bedenkingen. In een brief aan Moskou noemde hij De Groot ‘ein *jetzt* guter Genosse, aber er war während einiger Zeit bei den Links-Sozialdemokraten und bekämpfte die Partei’.¹⁵⁰ Schalker vertrouwde De Groot evenmin helemaal. Toen zijn collega in het secretariaat naar het congres van de RV1 in Moskou zou vertrekken, vroeg hij aan De Leeuw – die zich inmiddels in de hoofdstad van de Sovjet-Unie had gevestigd – een oogje in het zeil te houden.¹⁵¹

De knoet van Moskou

‘Voor het leven der IIIe Internationale speelt de Hollandsche officieele partij geen rol. Zoo was het al de jaren door; Hollandsche problemen komen in Moskou aan de orde, als allerlei andere vragen afgedaan zijn.’¹⁵² De vaststelling van Sneevliet na

afloop van het partijcongres in februari 1930 kwam enigszins overeen met de klacht van De Visser in juli 1928, toen die de Komintern verweet zich te weinig om de kleinere partijen te bekommeren. Sneevliet doelde op het feit dat de *Gleichschaltung* van de Komintern-secties al aan het einde van 1928 met de KPD was begonnen, maar dat de CPH na ruim een jaar pas aan de beurt kwam.

Het late ingrijpen vormt wederom een indicatie voor de secundaire positie die de Nederlandse sectie in de Komintern innam. Ook het feit dat Moskou het WEB min of meer de vrije hand liet bij de keuze van de nieuwe partijsecretaris wijst in die richting. Het bureau in Berlijn was immers ingesteld om de greep van de Komintern op de West-Europese communistische partijen te vergroten. Dat Moskou in een periode van opgevoerde centralisatie Berlijn dergelijke speelruimte bood, valt alleen te verklaren met het relatief ondergeschikte belang van de CPH voor de Komintern.

Toch ging uiteindelijk ook de CPH voor de bijl. Stukje bij beetje werd het net rond de belangrijkste partijleiders aangehaald. In het voorjaar van 1929 had de Komintern de CPH nog vrijgesproken van 'rechtse afwijkingen'. In de zomer volgde echter de eerste beschuldiging van opportunisme. In de herfst kreeg de partijleiding te horen dat er 'rechtse fouten' waren begaan. En in de winter ten slotte was de 'rechtse fractie' een feit. Deze beschuldiging had echter bijzonder weinig met de werkelijke toestand in de partij te maken. De Komintern had een stok nodig om de hond te slaan, en vond deze in de gefabrieke 'rechtse fractie'. Eerdere kritiek van Moskou die betrekkelijk neutraal van aard was geweest, kreeg nu met terugwerkende kracht een zware politiek lading.

Als in een verhaal van Kafka drong het op een gegeven moment tot Manuel, Bergsma en Seegers door dat zij in aanvoorders van een 'rechtse fractie' waren veranderd. Het ongerijmd van de aantijging vergrootte hun tegenzin tegen de wijze waarop de Komintern in de CPH te werk ging. Kort daarop waren zij partijleider af. Bij hun afzetting speelde zeker hun povere staat van dienst mee. Na hun aantreden in 1925 hadden zij immers weinig succes geboekt. Ten aanzien van de Indonesische zusterpartij waren zij tekortgeschoten, de bolsjewisatie van de CPH stelde niets voor, het ledental groeide niet, en op electoraal terrein slaagde de partij er niet in Wijnkoop weg te drukken. Al deze gebreken vielen onder de noemer 'organisatorische passiviteit', op zichzelf al een 'rechtse' fout. De schuld hiervoor werd vooral bij Bergsma en in mindere mate bij Seegers gelegd.

Veel zwaarder tilde de Komintern echter aan het feit dat de CPH de hand had gelicht met de doorvoering van de nieuwe lijn. Dat partijleiders als Manuel, Postma en ook De Visser twijfelden aan de toepasbaarheid van de 'derde periode' beschouwde Moskou als een doodzonde. Tegenspraak werd door de Komintern niet geduld, hoe reëel en gefundeerd deze bezwaren ook mochten zijn. De politiek van Moskou had immers een universele validiteit, alle nationale variatie ten spijt. Dat de Komintern-leiding deze politieke reserves ernstiger opvatte dan het organi-

satorische broddelwerk blijkt uit het feit dat zij Manuel, Postma en Van Wijngaarden als ‘rechts’ bestempelde, en Bergsma en Seegers als ‘verzoeners’. Niettemin werd hun allen aangewreven dat zij niet bereid waren geweest de nieuwe koers onvoorwaardelijk door te voeren. Dit gebrek aan blinde gehoorzaamheid was in de grond van de zaak de reden waarom zij hun biezen moesten pakken.

Zo kwam er na bijna vijf jaar een einde aan het bewind van Manuel, Seegers en Bergsma. Zij waren de aanvoerders van de door Neumann geformeerde oppositie tegen Wijnkoop, Van Ravesteyn en Ceton, en na het vertrek van het oude driemanschap door Moskou op de troon gezet. Vermeend gebrek aan capaciteit maar vooral disloyaliteit ten aanzien van Moskou hadden deze tweede generatie partijleiders op hun beurt de das omgedaan. Alleen duivelskunstenaar De Visser doorstond weer de storm. Ondanks twijfels die er in de Komintern ten aanzien van hem leefden, bleef hij aan als partijvoorzitter. Voor de tweede keer na een door Moskou geïnitieerde machtswisseling werd hij omgeven door nieuwe medebestuurders, van wie partijsecretaris Schalker de belangrijkste was. Samen met partijtheoreticus De Leeuw hadden Schalker en De Visser in 1925 tot de Wijnkoop-aanhang behoord, die pas onder druk van de Komintern met de groep-Manuel was gaan samenwerken. Het is opvallend dat in deze radicale periode juist zij door de Komintern tot de macht in de CPH werden geroepen.

Schalkers aanwijzing tot eerste man van de CPH was zonder meer verrassend. In tegenstelling tot andere aan het einde van de jaren twintig debuterende partijleiders elders in Europa had hij geen arbeidersachtergrond – zoals Thälmann, Thorez, Pollitt of Gottwald. Niet alleen miste hij hun proletarische trekken, ook was hij naar het zich laat aanzien scrupuleuzer dan zijn collega's elders. De Groot leek eigenlijk meer overeenkomsten met hen te vertonen. Zijn grilligheid maakte hem echter minder geschikt als partijsecretaris; van wispelturigheid was de Komintern niet gediend. Wat dat betreft wist Moskou wat het aan Schalker had. Zowel in 1925 als in 1929 had hij op kritische momenten onvoorwaardelijk de zijde van de Komintern gekozen en haar vertegenwoordigers loyaal bijgestaan. Uiteindelijk zou hij het echter toch moeten afleggen tegen De Groot: in 1938 volgde die hem op als partijsecretaris.

Aan het begin van 1930 was de politieke domesticatie van de CPH door de Komintern voltooid. Culminatiepunt in dit proces was de aanwijzing door Moskou van de personen die het nieuwe partijbestuur moesten vormen. Dat het WEB in Berlijn van de lijst afweek, doet hieraan niets af: het was de Komintern die de Nederlandse sectie de namen van haar nieuwe leiders dicteerde. De verhouding tussen de CPH en Moskou ging hiermee een geheel nieuwe fase in. Vergeleken met de interventie aan het einde van de jaren twintig stelde de inmenging van de Komintern in 1925 zowel kwantitatief (het aantal instructeurs dat Moskou naar Amsterdam zond en de tijd die zij hier doorbrachten) als kwalitatief (de reikwijdte van de bemoeienis) veel minder voor. Destijds trachtte Moskou lange tijd te bemiddelen; nu greep zij op autoritaire, directieve wijze in. Mochten er in het verleden nog misverstanden over

hebben bestaan, dan waren die nu weggenomen: de CPN liep aan de leiband van Moskou. Loyaliteit aan de Komintern was alfa en omega geworden. Degenen die dit niet wilden erkennen, dienden de CPN te verlaten. Zij die buiten de partij stonden en weer wilden toetreden, moesten deze stelregel volledig onderschrijven.